

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет права, публічного управління та національної безпеки
Кафедра психології

Кваліфікаційна робота
на правах рукопису

Петрова Дмитра Васильовича

УДК 159.923;355.23

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
Ціннісна структура особистості військових-добровольців

Спеціальність 053 «Психологія»
ОПП «Практична психологія»

Подається на здобуття освітнього ступеня магістра психології.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень.

Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело. _____ Д. В. Петров

Керівник роботи:
Гречуха Ірина Анатоліївна
доктор філософії (спеціальність
«Психологія»), доцент кафедри
психології

Висновок кафедри

за результатами попереднього захисту:

Протокол засідання кафедри

№ _____ від « ____ » _____ 20__ року

Завідувач кафедри

(науковий ступінь, вчене звання)

(підпис)

(науковий ступінь, вчене звання)

Результати захисту кваліфікаційної роботи

Здобувач вищої освіти

_____ захистив (ла)

_____ (прізвище, ім'я, по батькові)

кваліфікаційну роботу з оцінкою:

сума балів за 100-бальною шкалою _____

за шкалою ECTS _____

за національною шкалою _____

Секретар ЕК

(науковий ступінь, вчене звання)

(підпис)

(прізвище, ім'я, по батькові)

АНОТАЦІЯ

Петров Д. В. Ціннісна структура особистості військових-добровольців. – Кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю 053 – Психологія. – Поліський національний університет, Житомир, 2025.

Кваліфікаційна робота присвячена дослідженню ціннісної структури особистості військових-добровольців в умовах воєнного часу. У роботі розкрито психологічний зміст понять цінностей, ціннісної сфери та ціннісної структури особистості, проаналізовано сучасні наукові підходи до вивчення ціннісних орієнтацій військовослужбовців і добровольців. Здійснено теоретичний аналіз впливу бойового досвіду та екстремальних умов діяльності на трансформацію ціннісної сфери особистості.

В емпіричній частині досліджено особливості термінальних та інструментальних цінностей військових-добровольців, а також їх взаємозв'язок із психоемоційним станом, рівнем посттравматичних і депресивних проявів. Для досягнення поставленої мети використано комплекс психодіагностичних методик, зокрема опитувальник ціннісних орієнтацій М. Рокіча, методику САН, коротку шкалу ПТСР та шкалу депресії Бека. Проаналізовано результати емпіричного дослідження та сформульовано практичні рекомендації щодо психологічного супроводу військових-добровольців.

Вибірку досліджуваних склали 64 військовослужбовці-добровольці чоловічої статі, які мають досвід служби в умовах воєнного стану.

Ключові слова: ціннісна сфера, ціннісна структура, ціннісні орієнтації, військові-добровольці, психоемоційний стан, посттравматичний стрес, депресивні прояви.

ABSTRACT

Petrov D. The value structure of the personality of military volunteers. – Qualification thesis manuscript.

Qualification thesis for obtaining the Master's degree in specialty 053 – Psychology. – Polissia National University, Zhytomyr, 2025.

The qualification thesis is devoted to the study of the value structure of the personality of military volunteers in conditions of wartime. The paper reveals the psychological content of the concepts of values, the value sphere, and the value structure of personality, and analyzes modern scientific approaches to the study of value orientations of military personnel and volunteers. A theoretical analysis of the influence of combat experience and extreme conditions of activity on the transformation of the value sphere of personality is carried out.

In the empirical part of the study, the features of terminal and instrumental values of military volunteers, as well as their relationship with the psycho-emotional state and the level of post-traumatic and depressive manifestations, are investigated. To achieve the research objectives, a комплекс of psychodiagnostic methods was applied, including the Rokeach Value Survey, the SAN method (Well-being – Activity – Mood), the Short PTSD Scale, and the Beck Depression Inventory. The results of the empirical study were analyzed and practical recommendations for the psychological support of military volunteers were formulated.

The sample consisted of 64 male military volunteers with experience of service under martial law conditions.

Keywords: value sphere, value structure, value orientations, military volunteers, psycho-emotional state, post-traumatic stress, depressive manifestations.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНОЇ СФЕРИ ВІЙСЬКОВИХ-ДОБРОВОЛЬЦІВ.....	11
1.1. Аналіз понять та підходів до цінностей та ціннісних орієнтацій.....	11
1.2. Особливості ціннісної сфери військовослужбовців.....	16
1.3. Вплив цінностей на мотивацію та поведінку військових-добровольців.....	20
Висновки до розділу 1.....	25
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНОЇ СФЕРИ ВІЙСЬКОВИХ-ДОБРОВОЛЬЦІВ.....	26
2.1. Психологічні фактори, що впливають на формування цінностей військових-добровольців.....	26
2.2. Методи, інструменти та організація емпіричного дослідження ціннісної сфери військових-добровольців.....	31
Висновки до розділу 2.....	33
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНОЇ СТРУКТУРИ ОСОБИСТОСТІ ВІЙСЬКОВИХ-ДОБРОВОЛЬЦІВ.....	35
3.1. Результати дослідження ціннісних орієнтацій військових-добровольців.....	35
3.2. Результати дослідження психоемоційного стану військових-добровольців.....	38
3.3. Результати дослідження симптомів посттравматичного стресового розладу (ПТСР) військових-добровольців.....	40
3.4. Результати дослідження депресивної симптоматики за шкалою депресії Бека (BDI) військових-добровольців.....	42
3.5. Ціннісна структура особистості військових-добровольців.....	44

3.6. Рекомендації щодо підтримки та розвитку ціннісної сфери військових- добровольців	47
Висновки до розділу 3	49
ВИСНОВКИ.....	51
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	53

ВСТУП

Актуальність дослідження ціннісної структури особистості військових-добровольців зумовлена глибокими суспільними трансформаціями, які переживає Україна в умовах повномасштабної збройної агресії російської федерації. Війна не лише змінює соціально-політичний контекст, але й суттєво впливає на систему життєвих смислів, цінностей та орієнтацій особистості. Особливо це стосується тих, хто свідомо та добровільно приймає рішення стати до лав захисників держави. Військові-добровольці виступають носіями специфічної сукупності цінностей, яка визначає їхню мотивацію до служби, готовність до самопожертви, особливості взаємодії в колективі та спосіб осмислення власного життєвого шляху.

Зростання масштабів добровольчого руху після 2014 року та, особливо, після 24 лютого 2022 року актуалізувало інтерес дослідників до психологічних характеристик цієї категорії військовослужбовців. У працях українських науковців (Л. Журавльова, К. Кротюк, С. Панок та ін.), а також представників наукових установ Національної академії педагогічних наук України розглядаються питання впливу війни на ціннісно-смыслову сферу особистості, трансформації життєвих смислів, особливості психологічної адаптації військовослужбовців і добровольців в умовах бойових дій. У дослідженнях С.Лук'яненка, О. Колесніченка, Я. Мацегори та інших авторів аналізуються зміни ціннісних орієнтацій під впливом екстремальних умов, морально-етичні орієнтири та психоемоційні наслідки війни.

Низка наукових праць свідчить, що добровільне рішення брати участь у бойових діях ґрунтується не лише на ситуативних чинниках, а передусім на внутрішньо прийнятій системі цінностей, зокрема патріотизмі, почутті громадянського обов'язку, відповідальності, готовності до самопожертви та захисту Батьківщини. Водночас участь у бойових діях, тривалий вплив стресових факторів, переживання втрат і травматичних подій можуть змінювати ціннісну структуру особистості, призводячи як до конструктивної переоцінки

життєвих пріоритетів, так і до емоційного виснаження, кризових станів та зниження відчуття життєвого сенсу.

Незважаючи на зростання кількості досліджень, присвячених психології військовослужбовців, питання внутрішньої організації ціннісної сфери військових-добровольців, її структури, ієрархії та взаємозв'язку з психоемоційним станом і переживанням бойового досвіду залишається недостатньо розробленим. У більшості робіт акцент робиться або на мотивації вступу до війська, або на психологічних наслідках бойових дій, тоді як структурний аналіз системи цінностей особистості та її функціональної ролі в подоланні стресу потребує подальшого емпіричного вивчення.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити ціннісну структуру особистості військових-добровольців, з'ясувати її змістові та структурні особливості, а також визначити взаємозв'язок ціннісних орієнтацій із психоемоційним станом особистості в умовах воєнного часу.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати теоретичні підходи до розуміння цінностей та охарактеризувати психологічні особливості військових-добровольців у контексті їхніх життєвих смислів і бойового досвіду.
2. Обґрунтувати комплекс психодіагностичних методик для дослідження ціннісної сфери та психоемоційного стану.
3. Провести емпіричне дослідження ціннісної структури військових-добровольців та здійснити аналіз отриманих результатів.
4. Розробити практичні рекомендації щодо підтримки ціннісної сфери військових-добровольців.

Об'єкт дослідження – ціннісна сфера особистості військових-добровольців.

Предмет дослідження – структура та зміст ціннісних орієнтацій військових-добровольців та їх взаємозв'язок із психоемоційним станом, посттравматичними й депресивними проявами.

Гіпотеза дослідження полягає в припущенні, що ціннісна структура особистості військових-добровольців характеризується домінуванням патріотичних, морально-етичних та колективістських цінностей і виконує ресурсну та компенсаторну функцію в умовах підвищеного психоемоційного навантаження.

Методи дослідження: теоретичні – аналіз, синтез, узагальнення; емпіричні – психодіагностичні методики дослідження ціннісних орієнтацій та психоемоційного стану (опитувальник «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча, методика САН (Самопочуття – Активність – Настрій), коротка шкала ПТСР (Post-Traumatic Stress Disorder Checklist), шкала депресії Бека (BDI)); математико-статистичні – описова статистика та аналіз результатів.

Наукова новизна та теоретичне значення: проблеми полягає у необхідності поглибленого аналізу ціннісної структури особистості військових-добровольців та з'ясування її ролі у підтримці психологічної стійкості й адаптації в умовах воєнного часу. Результати такого дослідження можуть бути використані для розробки психологічних рекомендацій і програм підтримки, спрямованих на збереження ціннісних орієнтацій та профілактику емоційного виснаження. Теоретичне значення полягає у поглибленні розуміння ролі ціннісної сфери в регуляції поведінки особистості в екстремальних умовах.

Практична значущість одержаних результатів полягає у можливості використання результатів у роботі військових психологів і фахівців психологічного супроводу.

Апробація та впровадження результатів дослідження. Положення та результати дослідження представлені для обговорення на 3 науково-практичних конференціях: міжнародній науково-практичній конференції «Global Perspectives on Multidisciplinary Research: Theory and Practice» (м.Флоренція, Італія, 25 жовтня 2025 року); міжнародній науково-практичній конференції «Current Issues in Science, Education, and Technology in the Context of Digital Transformations» (м.Чикаго, США, 10 грудня 2025 року); міжнародній науково-практичній

конференції «Виклики глобалізації для науки, освіти та суспільства: нові підходи та інновації» (м. Ізмаїл, Україна, 11 грудня 2025 року).

Публікації. Теоретичні та емпіричні результати дослідження висвітлено у 3 публікаціях:

- 1) Петров Д. В. Особливості ціннісних орієнтацій військових-добровольців як чинник їх мотивації до служби. Florence, Italy. Proceedings of the 2nd International Scientific and Theoretical Conference конференції «Global Perspectives on Multidisciplinary Research: Theory and Practice», 2025. Р. 185 – 186.
- 2) Петров Д. В. Трансформація ціннісної структури військових-добровольців у процесі проходження служби. Chicago, USA. Current Issues in Science, Education, and Technology in the Context of Digital Transformations Proceedings, 2025. Р. 16 – 18.
- 3) Петров Д. В. Цінність життя, безпеки та ризику у військових-добровольців: психологічний аспект. м. Ізмаїл, Україна. Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Виклики глобалізації для науки, освіти та суспільства: нові підходи та інновації», 2025. С. 20-23

Структура та обсяг роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів (перший – теоретичний, другий – аналітично-методологічний, третій – емпіричний, присвячений дослідженню ціннісної структури особистості військових-добровольців), висновків та списку використаних джерел. Робота налічує 57 сторінок, обсяг основного тексту роботи – 52 сторінки. Список використаних джерел налічує 42 джерела.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНОЇ СФЕРИ ВІЙСЬКОВИХ-ДОБРОВОЛЬЦІВ

1.1. Аналіз понять та підходів до цінностей та ціннісних орієнтацій

Протягом останніх десятиріч як у нашій країні, так і за кордоном проблема цінностей і ціннісних орієнтацій військовослужбовців набула особливої актуальності. Це зумовлено глибокими соціально-політичними трансформаціями, змінами характеру воєнних загроз, реформуванням сектору безпеки та оборони, а також зростанням ролі особистісного чинника у військовій діяльності. В умовах підвищених психологічних навантажень, ризику для життя та моральної відповідальності саме система цінностей військовослужбовця значною мірою визначає його поведінку, мотивацію та готовність до виконання службового обов'язку.

Цінності й ціннісні орієнтації є об'єктом дослідження багатьох наук, зокрема військової психології, філософії та соціології, що свідчить про їхню складність і багатогранність. У філософському аспекті вони розглядаються як фундаментальні життєві смисли та ідеали, у соціологічному – як регулятори соціальної поведінки та елементи суспільної свідомості, а у військовій психології – як чинники, що безпосередньо впливають на професійну діяльність, морально-психологічний стан і згуртованість військових колективів.

Поняття «цінність» широко застосовується у філософській та спеціалізованій літературі для позначення людського, соціального та культурного значення певних явищ реальності. На думку науковця С. Шварца, цінність – це те, що людина вважає найважливішим, до чого вона прагне і що викликає повагу та визнання [25, с. 482].

С. Матяж розглядає цінності як ідеї та погляди, що допомагають людям задовольняти свої потреби й інтереси [13, с. 29]. Водночас М. Рокич визначає їх як стійке переконання в тому, що певний спосіб поведінки або кінцева мета життя мають особисту значущість порівняно з альтернативними варіантами [24].

За твердженням А. Павліченко [18, с. 103] та О. Рибак [21], поняття «цінність» тісно пов'язане з поняттям «значущість». Усе, що має вагоме значення для людини, можна вважати цінністю, адже вона визначає роль об'єктів і явищ у житті людей відповідно до їхніх потреб, інтересів і цілей.

Цінності завжди є суб'єктивними, оскільки те, що важливе для однієї людини, інша може недооцінювати або не сприймати як цінність. Формально вони поділяються на позитивні та негативні (зокрема, малозначущі), абсолютні та відносні, суб'єктивні й об'єктивні. За змістом розрізняють речові, логічні та естетичні цінності [23].

Індивідуальні цінності особистості мають пріоритетне значення, оскільки саме їх сукупність формує соціальні цінності та визначає загальні ціннісні орієнтири всього суспільства. Через особистісні уявлення про добро і зло, справедливість, відповідальність, обов'язок та честь відбувається трансляція культурних і моральних норм від окремої людини до соціальних спільнот і держави загалом. Саме на рівні особистості закладаються основи світогляду, що згодом відображаються у суспільних ідеалах, традиціях і нормах поведінки.

Ієрархія особистісних цінностей виступає своєрідною зв'язувальною ланкою між окремою людиною та суспільством, його культурою й історичним досвідом загалом. Вона визначає життєві пріоритети індивіда, спрямованість його діяльності та характер взаємодії з оточенням. Залежно від того, які цінності займають провідне місце у цій ієрархії, формується ставлення людини до соціальних норм, професійних обов'язків, громадянської відповідальності та самореалізації.

Іншими словами, існує тісний і взаємообумовлений зв'язок між духовним світом людини та культурою суспільства, який реалізується через систему цінностей, властивих конкретній особистості. Культура впливає на формування індивідуальних цінностей, водночас кожна особистість, засвоюючи й переосмислюючи їх, робить власний внесок у розвиток і трансформацію культурного простору суспільства. Таким чином, система особистісних цінностей виступає важливим механізмом взаємодії людини і суспільства,

забезпечуючи спадкоємність духовних традицій та їхнє оновлення.

О. Музика зазначає, що ціннісні орієнтації – це система взаємопов'язаних цінностей, яка визначає напрям життєдіяльності людини. Вони формуються під впливом сенсожиттєвої активності особистості, що впливає на рівень її прагнень та спрямованість діяльності на досягнення конкретних цілей [17, с. 115].

Ціннісні орієнтації є одним з компонентів структури особистості. Вони становлять собою складне утворення, яке об'єднує різні форми взаємодії суспільного та індивідуального аспектів в особистості. Це також специфічні форми усвідомлення людиною навколишнього світу, свого минулого, теперішнього та майбутнього, а також сутності власного «Я» [17, с. 118].

Наявність сформованої системи ціннісних орієнтацій забезпечує гармонію внутрішнього світу особистості, сприяє організації її знань, норм, стереотипів поведінки, а також підтримує процес самоствердження, реалізації соціальних очікувань.

У своїх дослідженнях вчені, зокрема, Л. Коберник наголошує, що ціннісні орієнтації визначають:

1. загальну спрямованість інтересів і прагнень особистості;
2. ієрархію індивідуальних вподобань і зразків;
3. цільові й мотиваційні програми;
4. рівень вподобань;
5. уявлення про реальність і механізми відбору за критеріями значущості;
6. міру готовності та рішучості до реалізації власного «проекту життя» [8, с. 5]

Отже, цінності з одного боку є властивістю певного суспільного предмета або явища, що задовольняють потреби, інтереси та бажання. Інакше кажучи, це соціально значущі уявлення про такі поняття, як добро, справедливість, патріотизм, любов, дружба тощо. Вони зазвичай не піддаються сумніву, але можуть видозмінюватися, слугуючи еталоном та ідеалом для людей. З іншого боку, цінності відображають відношення суб'єкта до предметів і явищ реальності, що виражається через ціннісні орієнтації, соціальні установки та риси особистості. У цьому контексті вони виступають як частина структури

особистості. Перший аспект є суспільним, а другий – особистісним [6, с. 108].

Єдиної класифікації цінностей у сучасних наукових дослідженнях не існує. Одні вчені розглядають цінність як об'єктивну суть речей, інші пов'язують її з грошовою вартістю предмета, треті ототожнюють з поняттям блага чи корисності для особистості, а деякі – із суб'єктивною значущістю цих предметів для життєдіяльності людини. Саме тому дослідники класифікують цінності по-різному:

- за об'єктом засвоєння – матеріальні, морально-духовні;
- за метою засвоєння – егоїстичні, альтруїстичні;
- за рівнем узагальненості – конкретні, абстрактні;
- за способом вияву – ситуативні, стійкі;
- за роллю в діяльності людини – термінальні, інструментальні;
- за змістом діяльності – пізнавальні, предметно-перетворювальні (творчі, естетичні, наукові, релігійні тощо);
- за приналежністю – особистісні (індивідуальні), групові, колективні, суспільні, загальнонародні (національні), загальнолюдські [8; 13].

Найпоширенішою класифікацією цінностей на філософському рівні є розподіл на релігійні, етичні, естетичні, логічні й економічні. У соціологічному аспекті цінності розглядаються як нормативи або регулятори діяльності. Тут вони поділяються на цінності-норми, цінності-ідеали, цінності-цілі та цінності-засоби. У психологічному аспекті існують класифікаційні моделі, де цінності структуруються за предметом або змістом об'єктів (соціально-політичні, моральні, економічні тощо) та за суб'єктом ставлення (суспільні, цінності соціальних груп, колективні, індивідуальні) [13].

Згідно з іншою класифікацією, цінності поділяються на:

- абсолютні – доброта, любов, правда, справедливість, гідність, свобода, чесність;
- національні – патріотизм, національна гідність, державотворчі прагнення, історична пам'ять, прагнення до єдності;

- ромадянські – права і свободи, обов’язки, соціальна гармонія, повага закону;
- сімейно-родинні – подружня вірність, турбота про дітей, стосунки в сім’ї, пам’ять про предків;
- особистісні – риси характеру, поведінка, стиль приватного життя [8; 13].

Серед численних класифікацій цінностей широко застосовується поділ на дві групи:

- колективістські – цінності, які відповідають способу життя в колективі;
- індивідуалістські – цінності, які характеризують інтереси конкретного індивіда [21].

Цінності складають основу життєдіяльності, виступаючи як історично складені модули, способи зв’язку свідомості й буття людини та світу. Ціннісні орієнтації формуються в ході соціалізації особистості, коли суспільна інформація проникає в індивідуальний психологічний світ особистості. Спочатку особистість засвоює соціально схвалені стереотипи поведінки, орієнтуючись на соціокультурні цінності, а потім набуває власного досвіду, що допомагає адаптуватися до мікросередовища.

Вчені зазначають, що ціннісні орієнтації виконують важливі функції, такі як долучення індивіда до норм суспільства, сприяння самовизначенню особистості, реалізації здібностей і забезпеченню гармонії її внутрішнього світу. Вчені пояснюють, що в структурі ціннісних орієнтацій є два компоненти: когнітивний (процес прийняття цінностей) і емоційний (переживання індивіда щодо ставлення до цінностей) [23].

Серед усієї ієрархії цінностей можна виділити такі, які є загальнолюдськими або глобальними, тобто притаманні більшості людей. До них належать воля, праця, творчість, гуманізм, солідарність, людяність, сім’я, нація, народ, діти та інші. Ціннісні орієнтації формуються в процесі засвоєння соціального досвіду та проявляються через цілі, переконання й інтереси особистості, що є частиною процесу соціалізації [13].

Система цінностей не є лише пасивним наслідком впливу

соціокультурного середовища, економічних і політичних факторів. Вона також є однією з форм самоусвідомлення та самовираження внутрішніх інтелектуальних, моральних, естетичних та інших сил і уявлень особистості, що тісно пов'язані з її потребами, інтересами, мотивами поведінки. Ці цінності не тільки визначають ці фактори, але й знаходяться під їхнім впливом, залежачи від характеру та обсягу інформації про культурні цінності, їх суть, функції та властивості. Крім того, у цьому процесі яскраво виражений взаємозв'язок між соціокультурним макросередовищем і мікросередовищем особистості, а також ефективність освітньо-виховної системи. Цінності, їх характер та особливості, так само як і система цінностей у суспільстві загалом, виступають орієнтирами у формуванні світогляду та духовного світу людини. Бажання володіти ними є важливою умовою набуття життєвого досвіду та соціалізації. Формуючись у певну історичну епоху, цінності не тільки зберігаються, але й змінюються разом із цілями поколінь, що наслідують як позитивні, так і негативні аспекти життя своїх попередників.

1.2. Особливості ціннісної сфери військовослужбовців

Ціннісна сфера військовослужбовців є складним та багатоаспектним феноменом, що формується під впливом соціальних, психологічних та професійних чинників. Військова служба передбачає дотримання суворої дисципліни, колективізму, патріотизму, а також готовність до самопожертви заради загального блага. У цьому контексті особистісні цінності військових не лише відображають їхні індивідуальні переконання, а й визначають ефективність виконання службових обов'язків, рівень мотивації та психологічну стійкість [3, с.28; 7, с. 79].

Як зазначає Я. Мацегора, формування та розвиток ціннісної сфери військовослужбовців відбувається в особливих умовах, які включають фізичні навантаження, стресові ситуації та необхідність прийняття відповідальних рішень. Крім того, цінності військових можуть змінюватися залежно від бойового досвіду, умов служби та соціальних впливів. Дослідження цих

особливостей є важливим для розуміння внутрішньої мотивації військовослужбовців, їхньої професійної ідентичності та адаптації до змінних умов служби [14, с. 95].

Аналіз структури цінностей військовослужбовців, здійснений О. Колесніченко, показує, що для них професійна діяльність має велике значення, оскільки задовольняє їхні основні потреби. Однак більшість військових не розглядають службу як можливість кар'єрного зростання, саморозвитку чи вдосконалення, а орієнтуються на досягнення конкретного результату. Таке ставлення до професії, особливо в умовах бойових дій, може спричиняти розвиток гострих стресових розладів, ПТСР і депресії [9].

Згідно з результатами дослідження О. Колесніченко, військовослужбовці поділяються на кілька типів за їхніми ціннісними орієнтирами:

- 1) «пасіонарій» (2,2%) – прагне боротися за благо інших людей;
- 2) «той, хто прагне залишатися в зоні комфорту» (74,3%) – шукає стабільного та розміреного життя без надмірних зусиль;
- 3) «романтик» (3,8%) – жертвує власними потребами та переконаннями заради загального добробуту та задоволеності близьких;
- 4) «формальний військовослужбовець» (4,4%) – виконує обов'язки і накази без глибокого осмислення професії;
- 5) «самообмежений/рутинний» (15,3%) – намагається покращити власне життя, проте не відчуває загальної задоволеності [9].

Ці особливості ціннісних орієнтацій військових необхідно враховувати під час їхньої соціальної адаптації, аби запобігти серйозним психологічним та соціальним наслідкам.

В. Кириченко [7] виділяє 3 групи ціннісних та смислових орієнтацій військовослужбовців (див. рис. 1.1):

- 1) *загальнолюдські (моральні, духовні)* – відображають суспільні цінності та смисли, сформовані в процесі історичного розвитку та культурних традицій. Вони передаються через виховання та навчання й охоплюють такі поняття, як здоров'я, щастя, кохання, доброта, повага до батьків, толерантність до інших,

право на життя тощо;

2) **особистісні** – це усвідомлені й значущі ціннісно-сміслові орієнтації, які формуються на основі особистого досвіду, саморефлексії та бачення майбутнього. До них належать прагнення до розвитку, матеріальне благополуччя, емпатія, потреба у самоповазі та самореалізації;

3) **професійні (військові)** – орієнтації, що ґрунтуються на специфіці військової професії та її вимогах. Вони визначають ставлення особистості до своєї професійної діяльності та її значення у власному житті.

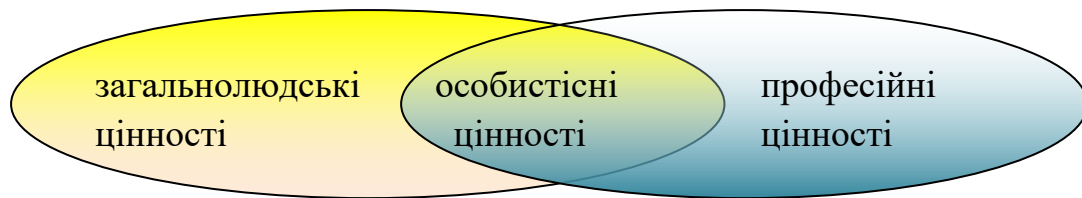

Рис. 1.1. Структура ціннісно-сміслової сфери військовослужбовців

Отже, структура ціннісно-смілової сфери військовослужбовців має специфічне поєднання загальнолюдських, професійних та особистісних цінностей. Особистісні характеристики військових динамічно змінюються протягом усього життя, проходячи численні етапи соціальних і психічних трансформацій, змінюючи соціальне середовище та власні ролі в ньому. Оскільки кожне соціальне середовище має характерні змістові особливості, виникає потреба в детальному розгляді типології цінностей і смислів військовослужбовців [7; 9].

Загальнолюдські цінності формуються під впливом різноманітних зовнішніх факторів, таких як родина, виховання, освіта, засоби масової інформації, культурно-історичний розвиток та суспільно-політичний устрій. Під час соціальної взаємодії військовослужбовці засвоюють нові моделі поведінки, загальноприйняті норми та правила, що сприяють ефективній комунікації та співпраці з оточенням. Ці цінності є основними регуляторами поведінки та орієнтирами для задоволення особистісних потреб [7; 9].

Професійні (військові) цінності відіграють ключову роль у самоідентифікації військовослужбовців як представників професійної спільноти. Вони є еталоном поведінки, необхідним для професійного розвитку та інтеграції в колектив. Оскільки військова служба передбачає дотримання чітких норм і правил, військовослужбовці повинні приймати вимоги Статуту Збройних Сил України, нормативних документів і військових традицій. Осмислення та усвідомлення значущості професійних цінностей є важливим для ефективного виконання службових обов'язків, дотримання дисципліни, протидії негативному впливу стресових ситуацій і збереження сприятливого психологічного клімату в підрозділі [7; 9].

За умов відносно стабільної життєдіяльності та під впливом власних переконань військовослужбовці узагальнюють, поєднують і глибоко осмислюють усі вищезазначені цінності та смисли, формуючи на їх основі систему особистісних цінностей. Цей процес має тривалий і динамічний характер, оскільки відбувається упродовж усього життєвого та професійного шляху людини. Особистісні цінності виникають і трансформуються в результаті накопичення поведінкового досвіду, соціалізації, міжособистісної комунікації, виконання професійних обов'язків, а також у процесі переживання кризових змін, екстремальних умов і стресових ситуацій, що є особливо характерним для військової служби.

Кожен компонент ціннісно-сміслової сфери відзначається глибоким рівнем усвідомлення та суб'єктивної значущості, відіграючи важливу роль у підтримці внутрішнього життєвого балансу, психологічної стійкості та особистісного розвитку військовослужбовця. Особистісні цінності виступають своєрідною системою «ідеальних моделей» належного ставлення до себе, інших людей і професійної діяльності, а також зразків поведінки в різних життєвих і службових ситуаціях. Вони сприяють постановці та досягненню індивідуальних цілей, регулюють вибір способів дії й слугують внутрішніми орієнтирами, що забезпечують цілісність особистості та послідовність її поведінки.

1.3 Вплив цінностей на мотивацію та поведінку військових-добровольців

Військові-добровольці, які вступають до армії або інших військових формувань за власним усвідомленим рішенням, становлять особливу й унікальну категорію військовослужбовців, мотивація яких часто суттєво відрізняється від мотивації військових регулярної служби. Їхній вибір, як правило, не зумовлений зовнішнім примусом чи формальним обов'язком, а ґрунтується на внутрішніх переконаннях, глибоко усвідомлених моральних цінностях, почутті громадянської відповідальності, патріотизмі, прагненні захистити близьких, державу або відстояти власні ідеали.

Мотиваційна сфера військових-добровольців формується під впливом індивідуального життєвого досвіду, особистісних смислів, соціального оточення та актуальних суспільно-політичних обставин. Саме система цінностей визначає їх готовність до самопожертви, витривалість у складних умовах служби, рівень залученості до виконання бойових завдань і ставлення до військової дисципліни. У багатьох випадках для добровольців характерним є високий рівень внутрішньої мотивації, що позитивно впливає на їхню психологічну стійкість та бойовий дух, але водночас може супроводжуватися підвищеною емоційною напруженістю й вразливістю до втрати сенсу в разі розчарування[11].

Розуміння того, яким чином цінності впливають на мотивацію та поведінку військових-добровольців, є важливим аспектом для розробки ефективних стратегій рекрутування, професійної підготовки та психологічного супроводу таких бійців у військових підрозділах. Урахування їхніх ціннісних орієнтацій дозволяє створювати умови для кращої адаптації, збереження морально-психологічного стану та підтримки довготривалої мотивації до служби, що в підсумку сприяє підвищенню ефективності діяльності військових формувань загалом.

Цінності є основними орієнтирами, які визначають поведінку та рішення людини. У контексті військової служби цінності добровольців можуть бути різними, але їх вплив на мотивацію значний. Цінності можуть включати патріотизм, служіння вищим ідеалам, прагнення до самореалізації, захист рідної

землі або особисті моральні принципи. Опрацювавши літературу з даного питання, можемо виділити наступні цінності (чинники), що впливають на мотивацію військових-добровольців[11, 14, 19] (див. рис. 1.2).

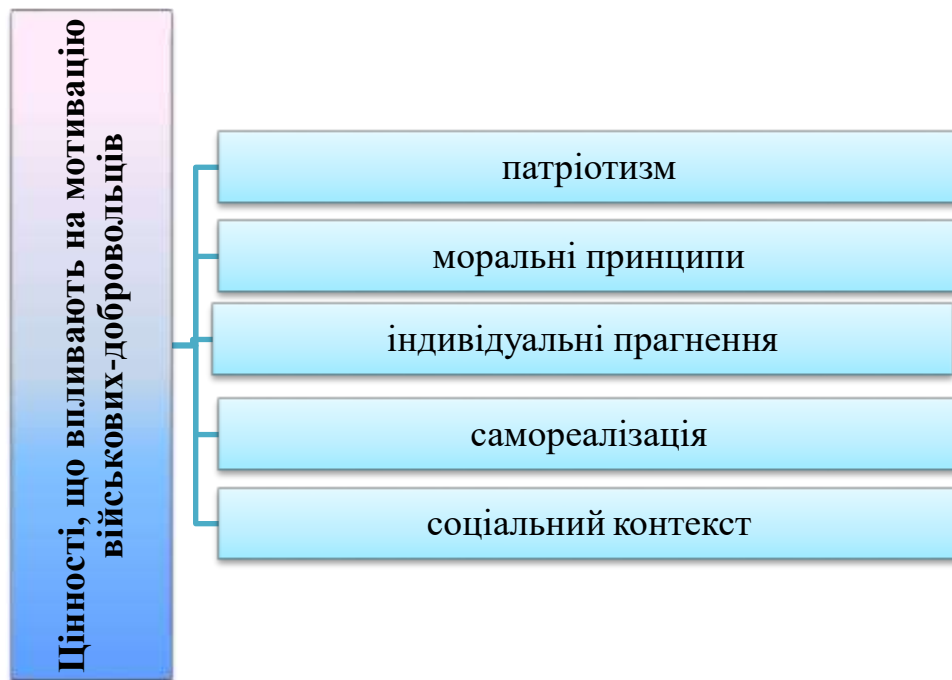

Рис. 1.2. Структура цінностей військових-добровольців

Мотивація добровольця часто формується на основі його внутрішнього переконання в необхідності виконання свого обов'язку перед державою, родиною чи спільнотою. Якщо ці переконання взаємодіють з його особистими цінностями, це може стати потужним стимулом для вступу до лав військових. Добровольці часто мають сильне почуття відповідальності та місії, яке відрізняється від мотивації за гроші чи професійним статусом, як у випадку регулярних військових. Розглянемо цінності, наведені у рис. 1.2 детальніше.

Однією з основних цінностей, що мотивує багатьох добровольців, є патріотизм. Почуття належності до нації, бажання захищати свою батьківщину, готовність жертвувати заради майбутнього країни – це ключові аспекти, що сприяють вибору добровольцем військової служби. Патріотизм є сильною емоційною мотивацією, що стимулює людей діяти навіть в умовах небезпеки та труднощів [14].

Цінність патріотизму у військових-добровольців виражається не тільки через

їхні дії на полі бою, але й через готовність до самопожертви заради більших цілей. Це може включати прагнення до служби в умовах війни, де індивідуальна безпека відходить на другий план [11].

Моральні принципи є іншою важливою групою цінностей, що визначають поведінку військових-добровольців. Чистота намірів, справедливість, гідність, повага до людського життя – ці цінності можуть стати основою рішень добровольців у критичних ситуаціях. Вони можуть призвести до того, що добровольці, навіть у найтяжчих умовах війни, будуть прагнути до збереження моральних стандартів і уникатимуть жорстокості, що інколи трапляється на полі бою [14].

С. Пальчик вважає, що цінності моральності також визначають взаємодію між військовими в підрозділах. Відчуття взаємопідтримки, братерства і солідарності можуть створювати міцні зв'язки між добровольцями, що позитивно впливає на їхній моральний стан і здатність ефективно виконувати завдання навіть за екстремальних умов [19].

Для багатьох військових-добровольців служба є способом самореалізації та досягнення особистих цілей. Це може бути пошук визнання, бажання відчувати свою значущість чи довести свою мужність і силу. Ці цінності часто виникають у людей, які не знаходять реалізації в інших сферах життя або для яких військова служба стає шляхом до особистісного зростання [14].

Я. Мацегора зазначає, що самореалізація в контексті служби також може включати прагнення до навчання новим навичкам, розвитку лідерських якостей або зміцнення фізичної та психологічної витривалості. Цінності, пов'язані з розвитком та вдосконаленням, є важливим мотивом для добровольців, оскільки військова служба дає можливість активно впливати на свій розвиток у багатьох аспектах [14].

Як вважає О. Левенець, цінності, які добровольці виносять з соціального контексту – родини, громади чи соціального середовища – також впливають на їхню мотивацію. Наприклад, родинні традиції або приклади старших членів сім'ї, які також служили в армії, можуть стати сильною мотивацією для добровольця,

який прагне наслідувати ці приклади. Такі соціальні цінності забезпечують почуття спадкоємності та зв'язку з минулим, що важливо для багатьох добровольців, які вступають до війська [11].

Додатково, соціальна підтримка у вигляді визнання та поваги від громади або суспільства може стати потужним чинником, що зміцнює мотивацію до служби. Добровольці часто мають сильне бажання бути прийнятими і визнаваними у своїй спільноті, що додає їм рішучості та прагнення досягти успіху на полі бою.

Окрім того, вчені вважають, що цінності впливають на стратегію поведінки військових-добровольців не тільки в контексті їх мотивації до вступу на службу, але й у повсякденних діях на полі бою. Наприклад, добровольці, які мотивовані патріотизмом або моральними переконаннями, можуть демонструвати більшу відданість обов'язку, вищу дисципліну та прагнення виконати завдання, незважаючи на труднощі. Вони можуть бути більш схильні до взаємодії з товаришами по службі, готові підтримати інших у важкі моменти [14].

Мотивація на основі моральних цінностей також може визначити, як добровольці реагуватимуть на неетичні чи аморальні накази чи ситуації. Це може призвести до виникнення конфліктів із командуванням або іншими членами підрозділу, якщо виконання наказу суперечить їх моральним переконанням [19].

Цінності військових-добровольців мають значний вплив на їх мотивацію та поведінку. Патріотизм, моральні переконання, індивідуальні прагнення до самореалізації та соціальний контекст формують основу для прийняття рішення вступити до військової служби та визначають подальшу поведінку на полі бою. Врахування цих факторів є важливим не тільки для стратегічного планування військових операцій, а й для створення умов, що сприятимуть підтримці морального духу та ефективності військових-добровольців у складних умовах.

К. Кротюк та В. Кириченко зазначають, що важливим аспектом є взаємозв'язок ціннісної сфери, рівня стресостійкості, мотивації та колективної взаємодії військовослужбовців [7, с. 81-82]

Стресостійкість визначається здатністю адаптуватися до стресових ситуацій

без втрати психоемоційної рівноваги. Цінності, такі як відданість обов'язку та глибоке розуміння важливості місії, можуть значно підвищити стресостійкість, оскільки вони допомагають зберігати спокій в екстремальних умовах. Ті військовослужбовці, які мають чітке усвідомлення своїх цілей та вищих ідеалів, можуть краще справлятися з психологічними навантаженнями [7, с. 82].

Мотивація є двигуном поведінки. Цінності визначають, що саме мотивує військовослужбовців: особисті прагнення, обов'язок перед державою чи родиною, бажання досягти колективних цілей. Висока внутрішня мотивація, що ґрунтується на міцних моральних переконаннях, забезпечує більше прагнення до досягнення цілей навіть у важких умовах. Ціннісні орієнтації можуть спонукати до кращої готовності до виконання обов'язків і сприяють особистій та колективній ефективності [7, с. 81].

Військова служба сильно залежить від здатності до ефективної взаємодії в команді. Цінності, які поділяють члени колективу, визначають рівень довіри, співпраці та підтримки в групі. Взаємна повага, відданість спільній меті та готовність до підтримки один одного в екстремальних ситуаціях є основою для здорової командної взаємодії. Командна згуртованість підвищується, коли всі члени команди поділяють спільні цінності та бачення місії [7, с. 82].

Таким чином, ціннісна сфера особистості безпосередньо й багатовимірно впливає на рівень стресостійкості, мотивацію до служби та ефективність колективної взаємодії у військовому середовищі. Сформована й усвідомлена система цінностей виконує регулятивну функцію, допомагаючи військовослужбовцям зберігати внутрішню рівновагу, осмислювати складні події та знаходити ресурси для подолання психоемоційних навантажень у напружених і небезпечних умовах діяльності.

Військовослужбовці, які мають гармонійну та внутрішньо узгоджену ціннісну орієнтацію, зазвичай демонструють високий рівень стресостійкості, стійку внутрішню мотивацію та готовність брати відповідальність за результати спільної діяльності. Такі військові здатні ефективно взаємодіяти в команді, дотримуватися спільних цілей і норм, підтримувати побратимів та зберігати

згуртованість підрозділу навіть у складних, невизначених або екстремальних ситуаціях. У підсумку саме ціннісна узгодженість виступає важливою передумовою як індивідуальної психологічної стійкості, так і успішного функціонування військового колективу загалом.

Висновки до розділу 1

Цінності та ціннісні орієнтації є важливими складовими особистості та суспільства, оскільки вони визначають життєву орієнтацію людини та її взаємодію з навколишнім світом. Вони мають глибоке філософське, соціологічне та психологічне підґрунтя, а також істотно впливають на поведінкові стереотипи і мотиваційні процеси.

У контексті військової служби цінності військовослужбовців мають особливу важливість, оскільки вони формуються під впливом специфічних професійних, соціальних і психологічних факторів. Цінності військових визначають їхню мотивацію, ефективність служби та психологічну стійкість.

У 1 розділі було охарактеризовано теоретичні основи поняття “ціннісна сфера” та її особливості, проаналізувати чинники формування ціннісних орієнтацій військових-добровольців, до яких ми віднесли *патріотизм, моральні принципи, індивідуальні прагнення, самореалізацію та соціальний контекст*.

Також було визначено, що взаємозв'язок ціннісної сфери, стресостійкості, мотивації та колективної взаємодії є ключовим для успішного виконання обов'язків військовослужбовців, особливо в екстремальних умовах. Ціннісні орієнтації безпосередньо впливають на стресостійкість, оскільки сприяють збереженню психоемоційної рівноваги в стресових ситуаціях. Мотивація, яка базується на міцних моральних переконаннях, визначає рівень прагнення до досягнення колективних цілей, навіть у складних обставинах. Також важливою є командна взаємодія, яка залежить від спільних цінностей та здатності до ефективної співпраці та підтримки один одного в критичних ситуаціях. Ціннісна орієнтація військовослужбовців є важливим фактором для підвищення їх стресостійкості, мотивації та здатності до ефективної командної роботи.

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНОЇ СФЕРИ ВІЙСЬКОВИХ- ДОБРОВОЛЬЦІВ

2.1. Психологічні фактори, що впливають на формування цінностей військових-добровольців

Формування цінностей військових-добровольців є складним, динамічним і багатогранним процесом, що визначається тісним поєднанням внутрішніх мотиваційних установок особистості та різноманітних зовнішніх впливів. На початкових етапах добровільного вступу до військових формувань ключову роль відіграють внутрішні переконання, світоглядні позиції та особистісні смисли, які спонукають людину до свідомого вибору військової служби в умовах ризику та невизначеності.

Добровольці найчастіше керуються почуттям патріотизму, обов'язку перед державою і суспільством, високим рівнем відповідальності, а також прагненням до справедливості та захисту базових гуманістичних цінностей. Водночас у процесі служби ці цінності не залишаються сталими, а можуть зазнавати трансформацій під впливом різноманітних психологічних чинників. Серед них особливе місце посідають індивідуально-психологічні риси особистості, характер соціальних взаємодій у підрозділі, інтенсивність і тривалість стресових навантажень, а також особливості групової динаміки та лідерських впливів.

Розуміння психологічних механізмів, що впливають на добровольців, є важливим не лише для самих військових, але й для суспільства загалом, оскільки це дозволяє краще адаптувати програми реабілітації, підтримки та соціальної інтеграції після завершення служби. Психологічні дослідження свідчать, що певні риси особистості сприяють ухваленню рішення про добровільну участь у військових діях [12, 14, 22] (див. рис. 2.1).

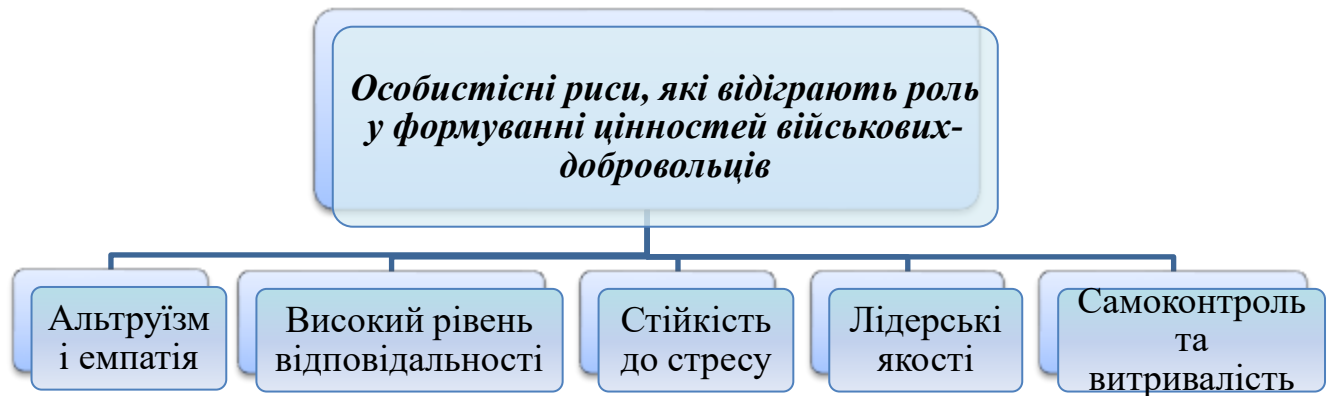

Рис. 2.1. Особистісні риси, які впливають на формування цінностей військових-добровольців

Отже, розглянемо їх детальніше. *Альтруїзм і емпатія* відіграють важливу роль у рішенні військових добровольців приєднатися до служби, оскільки вони формують внутрішні мотиви та моральні орієнтири. Багато хто відчуває внутрішній обов'язок перед суспільством і вважає, що їхня особиста участь може зробити світ безпечнішим. Альтруїзм спонукає їх діяти не заради власної вигоди, а заради інших – заради тих, кого потрібно захистити, і заради майбутнього, яке вони хочуть побудувати для своїх рідних. Емпатія також відіграє важливу роль у цьому виборі. Спостерігаючи за стражданнями мирних жителів, військових побратимів чи навіть цілого народу, людина відчуває глибоке співпереживання, що не дозволяє залишатися осторонь. Це почуття змушує діяти, брати відповідальність за ситуацію та боротися за справедливість. Саме емпатія допомагає добровольцям не лише зробити цей складний вибір, а й підтримувати один одного під час служби, зміцнюючи бойовий дух і взаємну підтримку в умовах небезпеки [22].

Військові-добровольці вирізняються винятковим *рівнем відповідальності*, адже вони свідомо обирають шлях захисту своєї країни, керуючись не примусом, а власним почуттям обов'язку. Це рішення вимагає не лише мужності, а й готовності нести відповідальність за кожну дію, за життя побратимів, за виконання складних завдань навіть у найнебезпечніших умовах. Їхня

відповідальність проявляється у вірності присязі, дисципліні та здатності приймати миттєві, але виважені рішення в умовах бойових дій. Вони не можуть дозволити собі легковажність, адже від їхньої пильності та рішучості залежить не лише власна безпека, а й доля всієї країни. Відповідальність військових-добровольців – це не просто риса характеру, а принцип, що визначає їхні вчинки, формує їхню стійкість і робить їх опорою для суспільства [12].

Військові-добровольці демонструють високу *стійкість до стресу*, адже їхня служба пов'язана з екстремальними умовами, непередбачуваними загрозами та постійним ризиком. Вони навчаються контролювати свої емоції, зберігати холодний розум і швидко реагувати навіть у критичних ситуаціях. Стрес для них – це не лише випробування, а й стимул до мобілізації сил, що дозволяє діяти ефективно там, де інші можуть розгубитися. Психологічна адаптація до бойових умов є критично важливою для ефективності військових операцій [22].

Військові-добровольці часто проявляють сильні *лідерські якості*, адже їхня служба вимагає не лише фізичної витривалості та професійних навичок, а й здатності вести за собою інших. Вони вміють приймати відповідальні рішення, надихати побратимів та діяти рішуче навіть у найскладніших ситуаціях. Лідерство для них – це не лише командування, а й підтримка товаришів, уміння згуртувати команду та взяти на себе відповідальність у критичний момент. Це особливо важливо у формуваннях, де командна робота є ключовим елементом успіху [14].

Військові-добровольці демонструють *високий рівень самоконтролю та витривалості*, що є необхідними для виконання складних і часто небезпечних завдань у стресових умовах. Їхня здатність зберігати контроль над собою, навіть коли обставини здаються непосильними, дозволяє їм ефективно діяти та приймати правильні рішення в умовах високого ризику. Вони вчаться керувати своїми емоціями, долати страх, втому та біль, що дозволяє їм залишатися зібраними та сконцентованими в критичних ситуаціях [22].

Витривалість військових-добровольців проявляється не лише в фізичних навантаженнях, а й у психологічній стійкості. Вони здатні витримувати тривалі

періоди стресу, недостатнього сну та постійного тиску, що часто виникає в бойових умовах. Така витривалість дозволяє їм ефективно виконувати завдання навіть у складних умовах, не втрачаючи мужності та рішучості [12].

Я. Мацегора зазначає, що цінності добровольців формуються також під впливом соціального середовища [14, с. 96]. До ключових соціальних факторів належать:

- 1) **сімейне виховання та соціалізація** (вплив родини, виховання та традицій відіграє важливу роль у становленні особистості добровольця. Наприклад, якщо в родині існує традиція військової служби, це може сприяти формуванню відповідних цінностей);
- 2) **колективна ідентичність** (військові добровольці часто відчують сильну приналежність до групи, що впливає на їхні моральні установки та почуття відповідальності. Відчуття спільної мети та довіра між побратимами сприяє згуртованості та взаємній підтримці);
- 3) **приклад значущих осіб** (лідери думок, авторитетні особи та історичні постаті можуть мотивувати на участь у військових діях і формувати ціннісні орієнтири. Наприклад, вплив героїв минулого або сучасних військових лідерів може слугувати потужним мотиваційним фактором);
- 4) **громадська підтримка** (добровольці отримують значний вплив від ставлення суспільства до них. Позитивна підтримка з боку громадян, волонтерів та держави зміцнює їхню мотивацію і ціннісні орієнтації) [14].

Д. Зубовський вважає, що психологічний стан добровольців суттєво змінюється під впливом бойових дій. Основними психологічними аспектами, що впливають на цінності він визначає **стресостійкість і адаптацію**, адже добровольці, що перебувають у зоні бойових дій, розвивають стійкість до екстремальних ситуацій, що формує їхні переконання та погляди. Також варто зазначити, що важливим чинником впливу на психологічний стан військових-добровольців є **переживання бойового досвіду та посттравматичний синдром**. Військові часто стикаються з моральними дилемами, що змушує їх переосмислювати свої цінності та принципи. Тривалий вплив бойового стресу

може призвести до змін у системі цінностей військових. Деякі добровольці можуть зазнавати труднощів із соціальною адаптацією після повернення до мирного життя [5].

Групова динаміка є ще одним важливим фактором у формуванні цінностей військових-добровольців. *Взаємна підтримка* серед побратимів розвиває відчуття братерства, що впливає на їхні моральні установки та зміцнює готовність до самопожертви. *Дисципліна та підкорення наказам*, як частина військової субординації, змінюють сприйняття особистих і суспільних цінностей, формуючи повагу до структури та організації. Крім того, добровольці часто керуються не лише особистими мотивами, але й почуттям *колективної відповідальності* перед побратимами, що посилює взаємну довіру і згуртованість у команді [6].

Рис. 2.2. Фактори, що впливають на формування цінностей військових-добровольців

Варто узагальнити, що формування цінностей військових-добровольців відбувається під впливом певних факторів (рис. 2.2). Поєднання цих аспектів визначає їхню поведінку, мотивацію та моральні установки. Розуміння цих процесів є важливим для психологічної підтримки військових та ефективної роботи з ними у післявоєнний період.

2.2. Методи, інструменти та організація емпіричного дослідження ціннісної сфери військових-добровольців

Військові-добровольці становлять специфічну соціально-психологічну групу, оскільки, усвідомлюючи ризики, пов'язані з військовою службою та участю в бойових діях, вони приймають це рішення добровільно. Такий вибір, як правило, ґрунтується на глибоких внутрішніх переконаннях, патріотичних почуттях, високому рівні особистісної відповідальності та системі стійких морально-етичних цінностей. Вивчення їхньої ціннісної сфери спрямоване на виявлення мотиваційних чинників, соціальних орієнтацій та світоглядних установок, які визначають особливості їх поведінки, вибір життєвого шляху та спосіб реагування на екстремальні ситуації. Оскільки добровольці нерідко перебувають під впливом тривалого бойового стресу, екстремальних подій та значного психоемоційного напруження, важливим є аналіз не лише змісту їхніх ціннісних орієнтацій, а й психофізіологічного стану, який може впливати на самооцінку, мотивацію, емоційну регуляцію та динаміку ціннісної структури.

Емпіричне дослідження ціннісної сфери військових-добровольців передбачає використання комплексу методик, що дозволяють отримати багатовимірне уявлення про особистість у контексті війни. У роботі поєднуються як інструменти, спрямовані безпосередньо на виявлення ціннісних орієнтацій, так і психодіагностичні засоби оцінювання емоційного стану та особливостей психічної адаптації. Такий підхід є необхідним, оскільки психологічні стани – зокрема тривога, депресивні реакції, наслідки травматичного досвіду – здатні впливати на актуалізацію певних груп цінностей і на інтерпретацію особистістю власної мотивації.

Основною методикою для дослідження структури цінностей є опитувальник «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча. Він дає змогу визначити загальну систему цінностей досліджуваних, а також відтворити індивідуальну ієрархію життєвих орієнтацій. Рокіч виділяє два класи цінностей: термінальні, які відображають бажані кінцеві стани буття, та інструментальні, що репрезентують бажані форми поведінки й особистісні якості. Методика містить два списки

цінностей, кожен з яких респондент ранжує відповідно до рівня особистої значущості. Перевагою цього інструменту є можливість його використання як для кількісного аналізу (через оцінювання рангових позицій), так і для якісної інтерпретації ціннісного змісту, що робить його ефективним засобом психологічного вивчення військових-добровольців.

Для врахування психоемоційного стану досліджуваних застосовується методика САН (Самопочуття – Активність – Настрій), яка призначена для оцінки актуального функціонального стану особистості. Вона дозволяє визначити рівень фізичного самопочуття, психоемоційного тону та загального настрою. Врахування цих показників є суттєвим, оскільки актуальний емоційний стан може безпосередньо впливати на результати ціннісних методик: при підвищеній тривожності, виснаженні або емоційній напрузі досліджуваній може інакше інтерпретувати власні життєві пріоритети. Методика САН таким чином надає можливість диференціювати ситуативні зміни в емоційному стані від стійких особистісних характеристик, що підвищує точність подальшої інтерпретації даних.

Для оцінювання впливу травматичного досвіду використовується коротка шкала ПТСР (Post-Traumatic Stress Disorder Checklist), яка дозволяє визначити наявність і вираженість симптомів посттравматичного стресового розладу. Оскільки військові-добровольці часто безпосередньо стикаються з наслідками бойових дій, ризик розвитку ПТСР є підвищеним. Травматичний досвід може суттєво трансформувати ціннісну сферу особистості, зумовлюючи зміну ставлення до життя та смерті, переоцінку важливості безпеки, родини або свободи. Використання цього інструменту дає змогу відокремити стійкі ціннісні орієнтації від психологічних реакцій, які виникли внаслідок травми та можуть тимчасово змінювати сприйняття життєвих пріоритетів.

Ще одним важливим інструментом є шкала депресії Бека (BDI), що дозволяє оцінити наявність та інтенсивність депресивних симптомів. Депресивні стани часто супроводжуються зниженням мотивації, відчуття сенсу життя та здатності до планування майбутнього, що може звужувати ціннісну сферу

особистості й впливати на результати діагностики. Для військових-добровольців, які можуть перебувати у стані емоційного виснаження або переживати наслідки бойових втрат, оцінювання депресивних проявів є важливим для коректного тлумачення їхніх відповідей у методиці Рокіча та інших інструментах дослідження.

У дослідженні застосовано опитувальникові методи збору даних. Анкетування проводилося з дотриманням принципів добровільності та конфіденційності. Для збору та первинної обробки результатів використовувалися комп'ютерні інструменти, зокрема Google Форми та Microsoft Excel.

Для статистичної обробки отриманих даних застосовувалися методи математичної статистики, спрямовані на виявлення взаємозв'язків між показниками ціннісних орієнтацій та психоемоційного стану респондентів.

У дослідженні взяли участь військовослужбовці-добровольці, які мають досвід військової служби в умовах воєнного стану. Кількість опитаних та використані методики є достатніми для досягнення поставленої мети дослідження та дозволяють здійснити комплексний аналіз ціннісної структури особистості військових-добровольців з урахуванням впливу психоемоційних чинників.

Таким чином, використання поєднання методики Рокіча, САН, короткої ПТСР-шкали та шкали депресії Бека забезпечує комплексний підхід до вивчення ціннісної сфери військових-добровольців. Такий методологічний інструментарій дозволяє врахувати як власне зміст і структуру цінностей, так і психоемоційні чинники, що впливають на їхню динаміку, забезпечуючи більш точну, науково обґрунтовану та глибоку інтерпретацію отриманих результатів.

Висновки до розділу 2

Формування цінностей військових-добровольців є складним процесом, що визначається поєднанням особистісних, психологічних і соціальних факторів. Серед основних мотивів, що сприяють їхньому вибору служити на добровільних

засадах, важливу роль відіграють альтруїзм, емпатія, почуття відповідальності та прагнення до справедливості. Психологічні фактори, такі як особистісні риси, стресостійкість, лідерські якості та витривалість, суттєво впливають на формування цінностей військових-добровольців. Ці риси допомагають їм адаптуватися до екстремальних умов бойових дій, зберігати моральні орієнтири та підтримувати високий рівень бойового духу в умовах небезпеки.

Соціальне середовище також має значний вплив на ціннісну сферу добровольців. Виховання в сім'ї, колективна ідентичність, приклад значущих осіб і громадська підтримка формують моральні установки і забезпечують підтримку військових у складних ситуаціях. Вплив бойового досвіду та групової динаміки змінюють ціннісні орієнтації добровольців, формуючи у них відчуття братерства, колективної відповідальності та готовності до самопожертви. Психологічний стан військових змінюється під впливом стресових ситуацій і посттравматичного синдрому, що вимагає від них переосмислення своїх цінностей і принципів.

Емпіричне дослідження ціннісної сфери військових-добровольців із застосуванням методик, таких як «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча, методика САН, коротка ПТСР-шкала та шкала депресії Бека дозволить глибше зрозуміти мотиви, переконання та емоційні реакції, які керують поведінкою добровольців. Збір даних за допомогою цих методів дасть змогу дослідити внутрішні переконання та пріоритети військових.

Окрім того, для покращення морально-психологічного клімату в підрозділах та підтримки ціннісної орієнтації військових, на основі результатів дослідження можуть бути розроблені практичні рекомендації, що сприятиме підвищенню ефективності їхньої служби та адаптації після повернення до мирного життя.

РОЗДІЛ 3

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЦІННІСНОЇ СТРУКТУРИ ОСОБИСТОСТІ ВІЙСЬКОВИХ-ДОБРОВОЛЬЦІВ

3.1. Результати дослідження ціннісних орієнтацій військових-добровольців

Для вивчення ціннісної структури особистості військових-добровольців у межах емпіричного дослідження було застосовано опитувальник «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча, який є одним із найбільш поширених і валідних методів дослідження системи особистісних цінностей. Методика дозволяє виявити індивідуальну ієрархію життєвих пріоритетів та способів поведінки, що визначають спрямованість особистості та її мотиваційну сферу.

У дослідженні взяли участь 64 респонденти, усі – чоловіки, які є військовослужбовцями-добровольцями та мають досвід проходження служби в умовах воєнного стану. Однорідність вибірки за статтю та видом військової діяльності дозволяє більш коректно інтерпретувати отримані результати та зосередитися саме на специфіці ціннісних орієнтацій військових-добровольців. Методика М. Рокіча передбачає дослідження двох основних груп цінностей: термінальних, що відображають бажані кінцеві життєві цілі, і інструментальних, які характеризують бажані способи поведінки, риси особистості та засоби досягнення життєвих цілей. Такий поділ дає змогу комплексно проаналізувати не лише те, до чого прагне особистість, але й яким чином вона реалізує свої життєві наміри.

Респондентам було запропоновано впорядкувати кожен з груп цінностей за ступенем їх суб'єктивної значущості шляхом ранжування, що дозволило визначити домінуючі та другорядні ціннісні орієнтації. Отримані результати стали підґрунтям для подальшого аналізу ціннісної структури військових-добровольців та виявлення особливостей її формування й трансформації в умовах військової служби та впливу воєнного досвіду.

Аналіз результатів дослідження термінальних цінностей показав, що для більшості військових-добровольців провідне значення мають цінності, пов'язані із збереженням життя, безпекою та свободою. Як видно з рис. 3.1, найбільшу частку у структурі термінальних цінностей становлять «життя» (16%), «безпека родини» (15%) та «свобода» (13%). Достатньо вагомими також є цінності «активне діяльне життя» (11%) і «щастя інших» (10%), що свідчить про спрямованість респондентів не лише на самозбереження, а й на соціальну відповідальність та діяльну життєву позицію.

Водночас такі термінальні цінності, як «матеріально забезпечене життя» (6%) та «розваги» (5%), займають найменшу частку у загальній структурі. Це може свідчити про зниження значущості гедоністичних і матеріальних орієнтацій в умовах військової служби, а також про переорієнтацію життєвих пріоритетів під впливом воєнного досвіду та екстремальних умов діяльності.

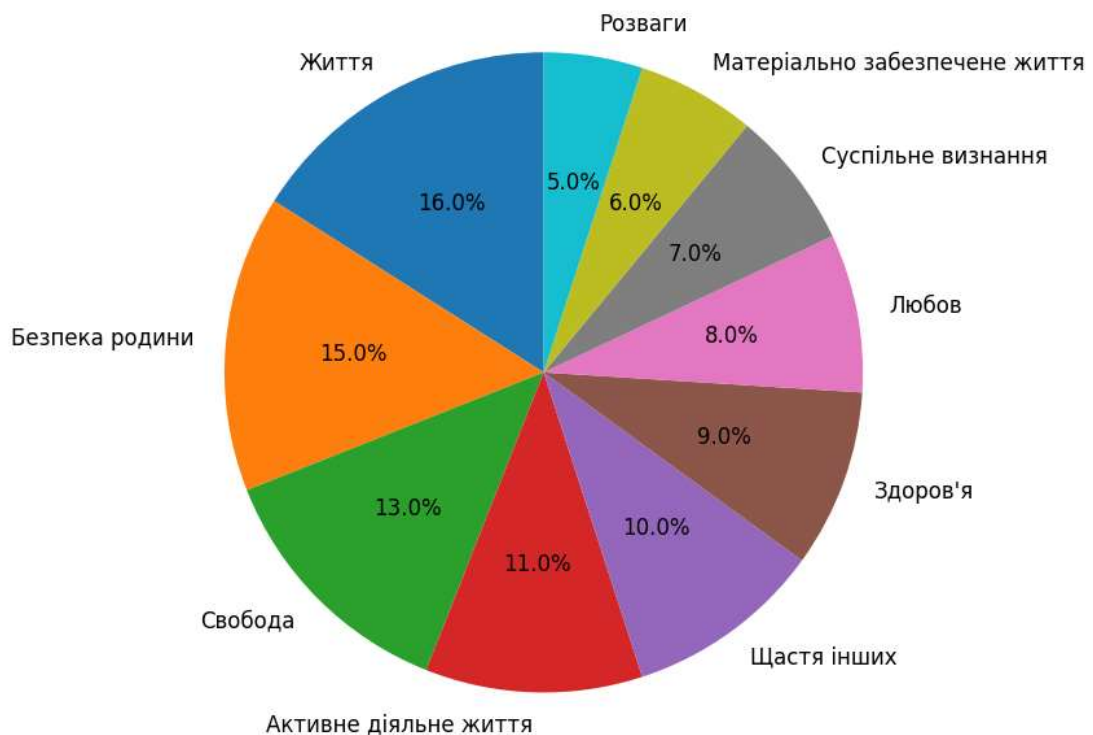

Рис. 3.1. Розподіл термінальних цінностей військових-добровольців

Аналіз результатів дослідження інструментальних цінностей показав, що військові-добровольці надають перевагу якостям, які безпосередньо пов'язані з

виконанням службових завдань та ефективною взаємодією в бойовому колективі. Згідно з даними, наведеними на рис. 3.2, найбільшу частку у структурі інструментальних цінностей займають «відповідальність» (17%), «чесність» (15%), «сміливість» (14%) та «дисциплінованість» (13%). Вагомими також є «самоконтроль» (11%) і «терпимість» (10%), що вказує на важливість внутрішньої саморегуляції та здатності до конструктивної взаємодії в умовах підвищеного психологічного навантаження.

Менш значущими для респондентів виявилися такі інструментальні цінності, як «незалежність у судженнях» (8%), «високі запити» (7%) та «нетерпимість до недоліків інших» (5%). Це може бути пов'язано з домінуванням колективістських установок, необхідністю підпорядкування спільним цілям та вимогам військової служби, а також з важливістю згуртованості й взаємної підтримки в бойових умовах.

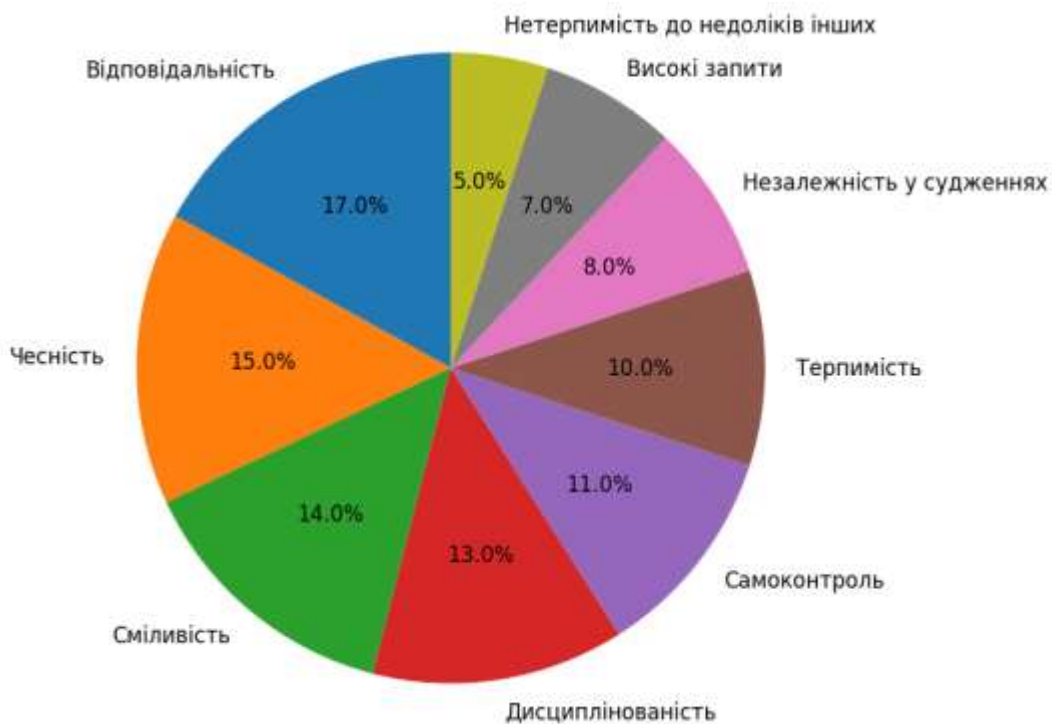

Рис. 3.2. Розподіл інструментальних цінностей військових-добровольців

Загалом результати дослідження за методикою М. Рокіча свідчать про те, що ціннісна структура військових-добровольців характеризується домінуванням

морально-етичних, соціальних та патріотичних цінностей, які забезпечують психологічну стійкість і готовність до виконання службових завдань в умовах воєнного стану. Водночас зниження значущості індивідуалістичних і гедоністичних орієнтацій відображає адаптацію особистості до специфічних вимог військової діяльності та екстремального життєвого досвіду.

3.2. Результати дослідження психоемоційного стану військових-добровольців

З метою комплексного аналізу психологічного стану військових-добровольців та врахування ситуативних чинників, які можуть впливати на актуалізацію ціннісних орієнтацій, у дослідженні було застосовано методику САН (Самопочуття – Активність – Настрій). Дана методика є валідним інструментом для оцінки поточного психоемоційного стану особистості та широко використовується у психологічних дослідженнях, зокрема у сфері військової, клінічної та екстремальної психології.

Методика САН дозволяє визначити суб'єктивне сприйняття людиною свого фізичного та емоційного стану в конкретний момент часу, що є особливо важливим у контексті військової служби, пов'язаної з тривалими фізичними навантаженнями, високим рівнем відповідальності та постійною загрозою життю. Оцінка за шкалами «самопочуття», «активність» та «настрій» дає змогу не лише зафіксувати рівень функціонального стану, але й виявити ознаки психоемоційного напруження, виснаження та зниження адаптаційних ресурсів.

Аналіз результатів за шкалою «самопочуття» показав, що середній показник у вибірці становить 4,6 бала, що відповідає зниженому рівню. Отримані дані свідчать про незадовільне суб'єктивне відчуття фізичного стану у значної частини військових-добровольців, що проявляється у відчутті втоми, зниженні фізичного тону та перевантаженні. Такий результат є закономірним з огляду на специфіку військової служби, яка супроводжується нерегулярним режимом сну, тривалим перебуванням у стані підвищеної бойової готовності та обмеженими можливостями для повноцінного відновлення.

Показники за шкалою «активність» у середньому склали 5,1 бала, що відповідає нижній межі середнього рівня. Це свідчить про часткове збереження працездатності та здатності до виконання службових завдань, однак із тенденцією до зниження енергійності та психофізіологічної мобілізації. Високі вимоги військової діяльності потребують постійного напруження ресурсів організму, що за умов тривалої дії стресу може призводити до поступового виснаження та зниження ефективності діяльності.

Аналіз результатів за шкалою «настрій» показав, що середній показник у вибірці становить 4,9 бала, що відповідає зниженому емоційному фону. Це свідчить про переважання напруженого або пригніченого настрою у значної частини респондентів, що може бути пов'язано з пережитими психотравмуючими подіями, втратами побратимів, тривалим перебуванням у небезпечних умовах, а також накопиченим емоційним напруженням.

Слід зазначити, що зниження показників настрою у поєднанні з погіршенням самопочуття та зниженням активності може негативно впливати на психологічну стійкість військових-добровольців, ускладнювати процес емоційної саморегуляції та знижувати адаптаційні можливості особистості. Водночас навіть за наявності таких проявів більшість досліджуваних продовжують виконувати службові обов'язки, що свідчить про значне напруження внутрішніх ресурсів.

Загалом результати дослідження за методикою САН свідчать про те, що психоемоційний стан військових-добровольців характеризується зниженим рівнем функціонування з вираженою психоемоційною напруженістю, поєднанням погіршеного самопочуття, зниження активності та несприятливого емоційного фону. Отримані дані є важливими для подальшого аналізу результатів дослідження ціннісних орієнтацій, оскільки хронічний стрес і виснаження можуть суттєво впливати на систему життєвих пріоритетів, мотиваційну сферу та особливості поведінки військових-добровольців.

3.3. Результати дослідження симптомів посттравматичного стресового розладу (ПТСР) військових-добровольців

З метою виявлення наявності та ступеня вираженості посттравматичних реакцій у дослідженні було застосовано коротку шкалу ПТСР. Дана методика спрямована на оцінку ключових симптомів посттравматичного стресового розладу, зокрема повторного переживання травматичних подій, емоційної напруженості, підвищеної тривожності, порушень сну, дратівливості та уникання стимулів, що асоціюються з травматичним досвідом.

Застосування шкали ПТСР у межах даного дослідження є доцільним, оскільки участь у бойових діях та перебування в умовах воєнного стану належать до потужних психотравмуючих чинників, здатних суттєво впливати на психологічний стан особистості. Посттравматичні реакції можуть проявлятися як у гострій формі, так і у вигляді відстрочених або помірно виражених симптомів, що ускладнює процес адаптації та відновлення психологічних ресурсів.

Аналіз отриманих результатів показав, що у більшості досліджуваних симптоми ПТСР мають помірний або підвищений рівень вираженості. Так, 46,9% опитаних продемонстрували помірний рівень посттравматичної симптоматики. Для цієї групи характерними є періодичні нав'язливі спогади про пережиті травматичні події, підвищена внутрішня напруженість, емоційна чутливість, а також труднощі з повноцінним психологічним відновленням після стресових ситуацій. Водночас зазначені прояви не мають тотального характеру та дозволяють зберігати відносну функціональність у повсякденній діяльності.

У 34,4% досліджуваних виявлено підвищений рівень симптомів ПТСР. Представники цієї групи характеризуються більш інтенсивними та стійкими проявами посттравматичного стресу, зокрема частими повторними переживаннями травматичних подій, порушеннями сну, дратівливістю, підвищеною настороженістю, а також тенденцією до уникання ситуацій або стимулів, що нагадують про пережитий досвід. Такий рівень симптоматики може

суттєво ускладнювати процес психологічної адаптації та негативно впливати на емоційний стан і поведінкові реакції.

Низький рівень проявів ПТСР було зафіксовано у 18,7% опитаних. Для цієї групи характерна відносна стабільність психоемоційного стану та мінімальна вираженість посттравматичних реакцій, що може свідчити про наявність ефективних механізмів психологічної адаптації, внутрішніх ресурсів та копінг-стратегій.

Узагальнені результати дослідження симптомів ПТСР подано на рис. 3.3, де наочно відображено співвідношення рівнів посттравматичної симптоматики серед досліджуваних.

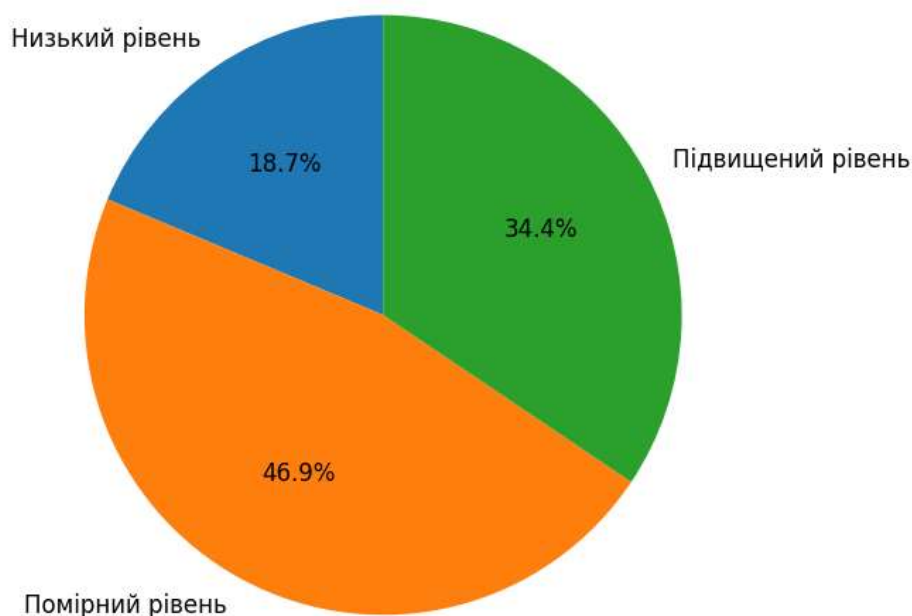

Рис. 3.3. Співвідношення рівнів посттравматичної симптоматики серед досліджуваних

Загалом результати дослідження свідчать про те, що посттравматична симптоматика є поширеним явищем серед військових-добровольців і в більшості випадків проявляється на помірному або підвищеному рівні. Отримані дані підтверджують необхідність урахування посттравматичних проявів під час аналізу психоемоційного стану та ціннісних орієнтацій, оскільки ПТСР може

впливати на емоційну регуляцію, мотиваційну сферу, міжособистісні взаємини та систему життєвих пріоритетів особистості.

3.4. Результати дослідження депресивної симптоматики за шкалою депресії Бека (BDI) військових-добровольців

З метою більш глибокого аналізу емоційного стану військових-добровольців та виявлення можливих депресивних проявів у межах дослідження було застосовано шкалу депресії Бека (Beck Depression Inventory, BDI). Дана методика є одним із найбільш поширених і надійних інструментів для оцінки рівня депресивної симптоматики та широко використовується у клінічній, консультативній і військовій психології.

Шкала депресії Бека дозволяє оцінити вираженість таких проявів, як знижений настрій, песимістичне сприйняття майбутнього, відчуття безнадійності, втрата інтересу до діяльності, зниження енергійності, труднощі концентрації уваги, порушення сну та апетиту. Застосування даної методики у контексті військової служби є особливо актуальним, оскільки тривалий вплив стресових і психотравмуючих чинників може призводити до поступового формування депресивних станів, які не завжди усвідомлюються або відкрито проявляються.

Аналіз отриманих результатів показав, що депресивна симптоматика є досить поширеним явищем серед військових-добровольців. Так, 41,0% досліджуваних продемонстрували помірний рівень депресивних проявів, який характеризується зниженим настроєм, відчуттям емоційної виснаженості, втратою задоволення від звичних видів діяльності та зниженням мотивації. Для цієї групи характерним є поєднання депресивних симптомів із збереженням функціональної спроможності, що нерідко досягається за рахунок значного напруження внутрішніх ресурсів.

У 28,1% опитаних було виявлено виражений рівень депресивної симптоматики. Представники цієї групи характеризуються більш глибокими емоційними порушеннями, зокрема стійким пригніченим настроєм, почуттям

безнадійності, песимістичними оцінками власного майбутнього, зниженням життєвої енергії та труднощами у прийнятті рішень. Такий рівень депресивних проявів може суттєво впливати на психологічне самопочуття, поведінку та міжособистісні взаємини.

Легкий рівень депресивних проявів було зафіксовано у 20,3% досліджуваних. Для цих респондентів характерні ситуативні коливання настрою, підвищена втомлюваність та періодичне зниження емоційного фону, які, однак, не мають стійкого характеру та можуть зменшуватися за умов психологічної підтримки та відновлення ресурсів.

Відсутність клінічно значущих депресивних симптомів спостерігалася лише у 10,6% опитаних, що свідчить про відносно невелику частку осіб із повністю стабільним емоційним станом. Такий результат підтверджує значний вплив тривалого стресу, бойового досвіду та психоемоційного навантаження на емоційну сферу військових-добровольців.

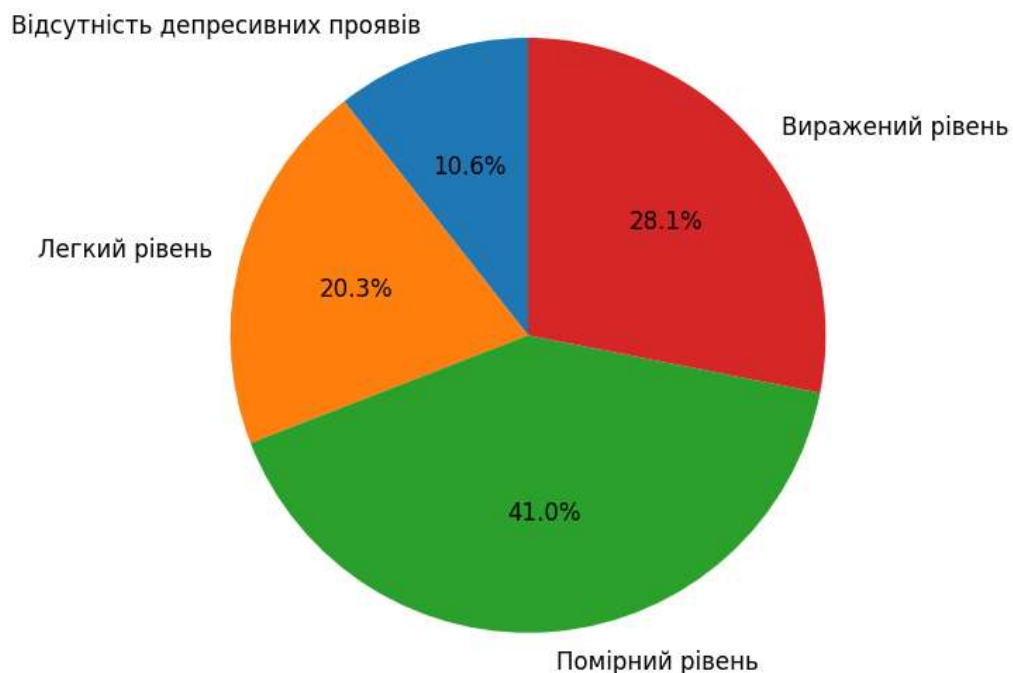

Рис. 3.4. Розподіл рівнів депресивної симптоматики за шкалою депресії Бека у військових-добровольців

Узагальнюючи отримані результати, можна стверджувати, що депресивна симптоматика у військових-добровольців переважно має помірний або виражений характер, що узгоджується з показниками за методикою САН та короткою шкалою ПТСР. Поєднання зниженого настрою, фізичного та емоційного виснаження, а також посттравматичних проявів створює несприятливий психологічний фон, який може ускладнювати процес адаптації та відновлення.

Загалом результати дослідження за шкалою депресії Бека свідчать про наявність значного емоційного навантаження у військових-добровольців та підкреслюють необхідність урахування депресивних проявів під час аналізу їхнього психоемоційного стану та ціннісних орієнтацій. Депресивна симптоматика може впливати на мотиваційну сферу, сприйняття життєвих перспектив і здатність до емоційної регуляції, що є важливим у контексті подальшої психологічної підтримки та реабілітації.

3.5. Ціннісна структура особистості військових-добровольців

Узагальнюючи результати емпіричного дослідження, отримані за допомогою методик М. Рокіча, САН, короткої шкали ПТСР та шкали депресії Бека, можна зробити висновок про складний, багатовимірний характер психоемоційного стану та ціннісної структури особистості військових-добровольців. Отримані дані свідчать про тісний взаємозв'язок між системою ціннісних орієнтацій, актуальним психоемоційним станом і наявністю посттравматичних та депресивних проявів.

Результати дослідження ціннісних орієнтацій за методикою М. Рокіча показали, що для військових-добровольців провідними є термінальні цінності, пов'язані зі збереженням життя, безпекою родини, свободою та соціальною значущістю діяльності. Домінування цих цінностей відображає спрямованість особистості на захист базових життєвих і моральних орієнтирів, готовність до самопожертви та усвідомлення власної відповідальності за долю інших. Водночас зниження значущості гедоністичних і матеріальних цінностей свідчить

про переорієнтацію життєвих пріоритетів під впливом воєнного досвіду та екстремальних умов діяльності.

Аналіз інструментальних цінностей засвідчив перевагу таких якостей, як відповідальність, чесність, сміливість, дисциплінованість та самоконтроль. Ці риси є функціонально значущими для військової діяльності та забезпечують ефективну взаємодію в бойовому колективі. Менша значущість індивідуалістичних орієнтацій підтверджує домінування колективістських установок і необхідність підпорядкування спільній меті.

Разом із тим результати дослідження психоемоційного стану за методикою САН виявили зниження показників самопочуття, активності та настрою, що свідчить про виражене психоемоційне напруження, фізичне та емоційне виснаження військових-добровольців. Низькі показники самопочуття та настрою у поєднанні зі зниженою активністю відображають наслідки тривалого перебування в умовах хронічного стресу, постійної загрози життю та високої відповідальності.

Отримані результати за короткою шкалою ПТСР показали, що у більшості досліджуваних симптоми посттравматичного стресу мають помірний або підвищений рівень вираженості. Це свідчить про значний вплив бойового та психотравмуючого досвіду на психологічний стан військових-добровольців. Прояви ПТСР, такі як повторне переживання травматичних подій, підвищена тривожність, порушення сну та емоційна напруженість, можуть ускладнювати процес психологічної адаптації та негативно впливати на емоційну регуляцію. Результати шкали депресії Бека доповнюють загальну картину психоемоційного стану, вказуючи на поширеність помірних і виражених депресивних проявів серед військових-добровольців. Поєднання депресивної симптоматики з підвищеним рівнем ПТСР та зниженими показниками САН свідчить про наявність стійкого емоційного виснаження, зниження життєвого тону та песимістичних оцінок майбутнього у значної частини досліджуваних.

Водночас слід зазначити, що навіть за наявності вираженого психоемоційного напруження та посттравматичних і депресивних проявів,

система цінностей військових-добровольців залишається відносно стабільною та орієнтованою на морально-етичні, соціальні й патріотичні ідеали. Це може свідчити про компенсаторну роль ціннісних орієнтацій, які виконують функцію внутрішнього ресурсу, підтримуючи психологічну стійкість, збереження сенсу діяльності та здатність до виконання службових обов'язків в екстремальних умовах. Збереження ціннісної ієрархії на тлі психоемоційного виснаження може розглядатися як адаптивний механізм, що сприяє мобілізації внутрішніх ресурсів і подоланню наслідків тривалого стресу. Узагальнені результати емпіричного дослідження ціннісної сфери та психоемоційного стану військових-добровольців подано у Таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

Узагальнення результатів емпіричного дослідження ціннісної сфери та психоемоційного стану військових-добровольців

Методика	Основні результати	Психологічна інтерпретація
Опитувальник ціннісних орієнтацій М. Рокіча (термінальні цінності)	Домінування цінностей життя, безпеки родини, свободи, соціальної значущості діяльності; низька значущість гедоністичних і матеріальних цінностей	Орієнтація на базові життєві та моральні смисли, готовність до самопожертви, переорієнтація життєвих пріоритетів під впливом воєнного досвіду
Опитувальник ціннісних орієнтацій М. Рокіча (інструментальні цінності)	Провідні позиції посідають відповідальність, чесність, сміливість, дисциплінованість, самоконтроль	Домінування морально-етичних і колективістських установок, функціонально значущих для військової діяльності
Методика САН	Знижені показники самопочуття, активності та настрою	Ознаки фізичного та емоційного виснаження, підвищене психоемоційне напруження внаслідок хронічного стресу
Коротка шкала ПТСР	Переважає помірний та підвищений рівень симптомів ПТСР	Значний вплив бойового та психотравмуючого досвіду, труднощі емоційної регуляції та адаптації

Методика	Основні результати	Психологічна інтерпретація
Шкала депресії Бека	Поширеність помірних і виражених депресивних проявів	Зниження життєвого тону, емоційне виснаження, песимістичні оцінки майбутнього
Узагальнений аналіз	Відносна стабільність ціннісної структури на тлі психоемоційного напруження	Ціннісна структура виконує ресурсну та компенсаторну функцію, підтримуючи психологічну стійкість

Таким чином, результати дослідження підтверджують, що психоемоційний стан і ціннісна структура особистості військових-добровольців перебувають у тісному взаємозв'язку. Висока значущість моральних і соціальних цінностей поєднується з підвищеним психоемоційним навантаженням, що вимагає системного підходу до психологічної підтримки та реабілітації військовослужбовців з урахуванням як їхніх внутрішніх ціннісних ресурсів, так і актуального психологічного стану.

3.6. Рекомендації щодо підтримки та розвитку ціннісної сфери військових-добровольців

Результати проведеного дослідження свідчать, що ціннісна сфера військових-добровольців формується та функціонує в умовах значного психоемоційного напруження, впливу бойового досвіду, посттравматичних переживань і депресивних проявів. Водночас саме система цінностей виступає важливим внутрішнім ресурсом, який забезпечує психологічну стійкість, збереження мотивації та здатність виконувати службові обов'язки в екстремальних умовах.

З огляду на це, доцільним є впровадження заходів, спрямованих на підтримку та усвідомлення провідних ціннісних орієнтацій військових-добровольців. Особливу увагу слід приділяти актуалізації таких цінностей, як збереження життя, безпека близьких, свобода, відповідальність, честь,

товариськість і служіння суспільству. Усвідомлення значущості цих цінностей сприяє збереженню смислу діяльності та зменшенню внутрішніх конфліктів, що виникають під впливом тривалого стресу.

Важливим напрямом є ціннісно-орієнтована психологічна підтримка, спрямована на осмислення особистого досвіду військової служби та інтеграцію травматичних подій у цілісну систему життєвих смислів. Застосування елементів логотерапії, смислоорієнтованого консультування та рефлексивних практик дозволяє знизити ризик втрати життєвих орієнтирів і сприяє збереженню внутрішньої цілісності особистості.

З урахуванням виявленого зниження психоемоційного стану доцільним є поєднання роботи з ціннісною сферою з розвитком навичок емоційної саморегуляції, що дозволяють зменшити вплив негативних емоційних станів на актуалізацію цінностей. Навчання технікам керування стресом, усвідомлення власних емоційних реакцій і їх зв'язку з особистісними переконаннями сприяє більш стабільному функціонуванню ціннісної системи.

Особливу роль у підтримці ціннісної сфери відіграє бойовий колектив як носій спільних норм і цінностей. Формування атмосфери взаємної підтримки, довіри та згуртованості сприяє закріпленню колективістських цінностей, які, згідно з результатами дослідження, мають високу значущість для військових-добровольців. Групові форми роботи, обговорення спільного досвіду та взаємне визнання внеску кожного підсилюють відчуття причетності та соціальної значущості.

У процесі реабілітації важливо створювати умови для переосмислення ціннісних пріоритетів у післявоєнний період, зокрема підтримувати баланс між цінностями служіння, особистого життя та самореалізації. Це сприятиме зниженню ризику внутрішніх конфліктів і полегшить адаптацію до змін життєвих обставин.

Таким чином, реалізація системи заходів, спрямованих на підтримку та розвиток ціннісної сфери військових-добровольців, є важливою умовою

збереження їх психологічної стійкості, смислової цілісності та здатності до ефективної діяльності в умовах воєнного часу і в процесі подальшої адаптації.

Висновки до розділу 3

На основі проведеного емпіричного дослідження ціннісної сфери військових-добровольців можемо зробити наступні висновки:

1. Дослідження ціннісних орієнтацій за методикою М. Рокіча показало, що у військових-добровольців домінують термінальні цінності, пов'язані зі збереженням життя, безпекою родини, свободою, соціальною значущістю діяльності та щастям інших. Це свідчить про орієнтацію особистості на базові гуманістичні, моральні та патріотичні цінності, а також про усвідомлення власної відповідальності за інших людей і за суспільство в цілому.
2. У структурі інструментальних цінностей найбільш значущими для досліджуваних виявилися відповідальність, чесність, дисциплінованість, сміливість та самоконтроль. Зазначені якості є функціонально важливими для виконання військових завдань та ефективної взаємодії в бойовому колективі. Менша значущість індивідуалістичних і гедоністичних орієнтацій свідчить про домінування колективістських установок та підпорядкування особистих інтересів спільній меті.
3. Результати дослідження за методикою САН вказують на знижений рівень психоемоційного стану військових-добровольців. Погіршене самопочуття, зниження активності та несприятливий емоційний фон свідчать про наявність фізичного й емоційного виснаження, що є наслідком тривалого перебування в умовах хронічного стресу, високої відповідальності та постійної загрози життю.
4. За результатами короткої шкали ПТСР встановлено, що у більшості військових-добровольців симптоми посттравматичного стресу мають помірний або підвищений рівень вираженості. Це свідчить про значний вплив бойового досвіду та психотравмуючих подій на психологічний стан

досліджуваних і може ускладнювати процес емоційної регуляції та адаптації.

5. Аналіз результатів шкали депресії Бека показав поширеність помірних і виражених депресивних проявів серед військових-добровольців. Поєднання депресивної симптоматики зі зниженими показниками психоемоційного стану та симптомами ПТСР свідчить про високий рівень емоційного навантаження та виснаження, що може негативно впливати на психологічне благополуччя та життєві перспективи особистості.
6. Узагальнення результатів дослідження дозволяє зробити висновок про наявність взаємозв'язку між психоемоційним станом військових-добровольців і функціонуванням їхньої ціннісної сфери. Незважаючи на зниження психоемоційних показників, система цінностей залишається відносно стабільною та виконує компенсаторну функцію, підтримуючи внутрішню мотивацію, смисл діяльності та психологічну стійкість.
7. Отримані результати свідчать про те, що підтримка та розвиток ціннісної сфери військових-добровольців є важливим чинником збереження їх психологічної стійкості та адаптаційних можливостей. Усвідомлення власних цінностей, смислів служби та значущості колективної підтримки може відігравати ключову роль у профілактиці емоційного виснаження та дезадаптації.
8. Таким чином, результати дослідження підтверджують доцільність комплексного підходу до вивчення особистості військових-добровольців, який поєднує аналіз ціннісних орієнтацій із оцінкою психоемоційного стану. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на розширення вибірки та поглиблений аналіз взаємозв'язків між ціннісною сферою, психоемоційним станом і процесами психологічної адаптації.

ВИСНОВКИ

Відповідно до мети та завдань дослідження, спрямованого на вивчення ціннісної структури особистості військових-добровольців та її взаємозв'язку з психоемоційним станом в умовах воєнного часу, було зроблено такі висновки:

1. На основі аналізу психологічної та наукової літератури встановлено, що ціннісна сфера особистості є одним із ключових регуляторів поведінки, мотивації та життєдіяльності людини, особливо в умовах екстремальних ситуацій. Ціннісна структура формується під впливом соціального середовища, життєвого досвіду, культурних норм і може зазнавати трансформацій під дією стресу, кризових подій та травматичного досвіду, зокрема бойових дій.

Теоретичний аналіз дозволив визначити, що військові-добровольці є специфічною соціально-психологічною групою, для якої характерна підвищена значущість морально-етичних, патріотичних та колективістських цінностей. Добровільне рішення брати участь у захисті держави ґрунтується на внутрішньо прийнятій системі цінностей, яка надає сенс діяльності, підтримує мотивацію та сприяє психологічній стійкості в умовах війни.

2. Обґрунтовано доцільність застосування комплексу психодіагностичних методик для дослідження ціннісної сфери та психоемоційного стану військових-добровольців. Використання опитувальника ціннісних орієнтацій М. Рокіча у поєднанні з методикою САН, короткою шкалою ПТСР та шкалою депресії Бека дозволило здійснити цілісний аналіз ціннісної структури особистості та виявити особливості її функціонування в умовах психоемоційного навантаження.

3. За результатами емпіричного дослідження встановлено, що в структурі термінальних цінностей військових-добровольців домінують цінності, пов'язані зі збереженням життя, безпекою близьких, свободою, соціальною значущістю діяльності та щастям інших. Серед інструментальних цінностей найбільш значущими виявилися відповідальність, чесність, дисциплінованість, сміливість і самоконтроль, що відповідає вимогам військової діяльності та сприяє ефективній взаємодії в бойовому колективі.

Результати дослідження психоемоційного стану показали наявність зниженого самопочуття, активності та настрою у значної частини військових-добровольців, що свідчить про фізичне й емоційне виснаження, зумовлене тривалим перебуванням у стані стресу. Виявлено помірні та підвищені рівні симптомів посттравматичного стресу, а також поширеність помірних і виражених депресивних проявів, що відображає значний вплив бойового досвіду на психоемоційний стан досліджуваних.

Узагальнення результатів емпіричного дослідження свідчить про взаємозв'язок між особливостями ціннісної структури військових-добровольців та їх психоемоційним станом. Попри наявність посттравматичних і депресивних проявів, система цінностей досліджуваних залишається відносно стабільною та виконує ресурсну і компенсаторну функцію, підтримуючи мотивацію до служби, відчуття сенсу діяльності та психологічну стійкість.

Таким чином, висунута гіпотеза дослідження підтвердилася: ціннісна структура особистості військових-добровольців дійсно характеризується домінуванням патріотичних, морально-етичних і колективістських цінностей та пов'язана з особливостями їх психоемоційного стану в умовах воєнного часу.

4. Отримані результати підкреслюють важливість урахування ціннісної сфери в системі психологічного супроводу військових-добровольців. Підтримка та розвиток ціннісних орієнтацій, осмислення бойового досвіду й формування внутрішніх ресурсів можуть відігравати провідну роль у профілактиці емоційного виснаження, збереженні психологічної стійкості та успішній адаптації як у період військової служби, так і після повернення до мирного життя.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у розширенні вибірки, поглибленому аналізі динаміки ціннісної сфери на різних етапах військової служби, а також у вивченні ефективності програм психологічної підтримки, спрямованих на зміцнення ціннісних ресурсів військових-добровольців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алещенко В. І. Організація забезпечення збереження психічного здоров'я військовослужбовців. Київ : Військовий інститут КНУ імені Тараса Шевченка, 2007. 136 с
2. Василенко С. В. Особливості впливу стресогенних умов професійної діяльності на психіку військовослужбовців Збройних Сил України. *Вісник Національного університету оборони України*, №1 (54) 2020. С. 45-49. DOI: <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2020-54-1-45-50>
3. Журавльова Л. П., Кротюк К. А. Особливості ціннісно-сміслової сфери військовослужбовців з різним досвідом участі в бойових діях. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки: зб. наук. праць*. 2020. № 10. С. 26-36.
4. Журавльова Л. П., Кротюк К. А. Смісложиттєві орієнтації військовослужбовців, які перебували в зоні АТО. *Особистісне зростання: теорія і практика: Збірник наукових праць за матеріалами IV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (Житомир, 21 квітня 2020 року) / Ред. колегія: Л. П. Журавльова, Г. В. Пирог, Т. М. Шапран. Житомир: Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2020. С. 163-165.*
5. Зубовський Д. С. Особистісне зростання учасників АТО у посттравматичний період : дис. ... канд. псих. наук : 19.00.09 / Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського. Київ, 2019.
6. Квіткін, П. В., Дятлова, І. В., Ребрій, І. М. Соціальна відповідальність військового професіонала. *Вісник НЮУ імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2016. 1(32), 103-110. URL: <https://doi.org/10.21564/2075-7190.32.101707>
7. Кириченко В. В., Кротюк К. А. Динаміка ціннісно-сміслової сфери військовослужбовців в умовах бойових дій. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2023. № 1. С. 79-84.
8. Коберник Л. О. Родь та місце ціннісних орієнтацій у формуванні особистості. *Наука і освіта. Науково-практичний журнал південного наукового*

центру АПН України. Одеса. 2008. № 4-5. С.28-33. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/dspace.pdpu.edu.ua/jspui/handle/123456789/5359>

9. Колесніченко О. С. Засади бойової психологічної травматизації військовослужбовців : монографія. Харків : ФОП Бровін О. В., 2018. 488 с.

10. Костецька Л. А. Проблема професійно важливих якостей військовослужбовців. № 1: «Освіта і наука – 2021». URL: <https://e-journals.npu.edu.ua/index.php/on/article/view/538/456>

11. Левенець О. А. Динаміка особистісних змін та ціннісних орієнтацій учасників бойових дій. *Психологічна допомога особам, які беруть участь в антитерористичній операції: матеріали міжвідом. наук.-практ. конф.* (Київ, 30 берез. 2016 р.) : у 2 ч. / [ред. кол. : В. В. Черней, М. В. Костицький, О. І. Кудерміна та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. Справ, 2016. С. 100-102.

12. Лісовський П. М. Військова психологія: методологічний аналіз : навчальний посібник. Київ : Кондор-Видавництво, 2017. 290 с.

13. Матяж С. В. Класифікація цінностей та ціннісних орієнтацій особистості. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія". Сер.: Соціологія.* 2013. Т. 225, Вип. 213. С. 27-30. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdusoc_2013_225_213_7

14. Мацегора Я. В. Особливості ціннісно-сміслової сфери військовослужбовців-учасників бойових дій. *Психологічна допомога особам, які беруть участь в антитерористичній операції: матеріали міжвідом. наук.-практ. конф.* (Київ, 30 берез. 2016 р.) : у 2 ч. / [ред. кол. : В. В. Черней, М. В. Костицький, О. І. Кудерміна та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. Справ, 2016. С. 95-98.

15. Методика «Незакінчені речення» Сакса-Сіднея. URL: <https://edu.forlan.org.ua/?p=55445>

16. Методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча. URL: <https://studfile.net/preview/5258514/page:36/>

17. Музика О.Л. Теоретичні та методологічні проблеми дослідження ціннісної свідомості. *Проблеми суспільних трансформацій України в умовах транзитивного розвитку: збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнської науково – практичної конференції*. Житомир, 2004. С. 114-123.
18. Павліченко А. Ціннісні орієнтації у системі становлення особистості. *Психологія і суспільство*. 2005. № 4. С. 98-120. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/>
19. Пальчик С. І. Ціннісні орієнтації військової діяльності у збройних силах України. *Наукове пізнання: методологія та технологія. Філософія : наук. журнал*. 2011. №2. С. 127-132. URL: dspace.pdpu.edu.ua/jspui/handle/123456789/8518
20. Панок, В. Г. Психологічна служба як система психологічного практикування в Україні. *Українська психологія XXI століття: Початок. Матеріали науково-практичної конференції з міжнародною участю*. Київ: Інститут психології ім. Г. С. Костюка. Київ, 2023. С. 127-129
21. Рибак О. С. Особливості класифікації культурно ціннісних орієнтацій. *Psychological Journal: Scientific Review of H. S. Kostyuk Institute of Psychology, National Academy of Educational Sciences of Ukraine*. 2017. № 6 (10) URL: <http://www.apsijournal.com>
22. Рибчук О. Модель діагностики мотивації військовослужбовців з акцентом на ціннісну сферу особистості. *Психологічний часопис*. 2024. № 10(2), С. 63-74. <https://doi.org/10.31108/1.2024.10.2.4>
23. Bonanno, G. A. (2004). Loss, trauma, and human resilience: Have we underestimated the human capacity to thrive after extremely aversive events? *American Psychologist*, 59(1), 20–28. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.59.1.20>
24. Bryant, R. A. (2019). Post-traumatic stress disorder: A state-of-the-art review of evidence and challenges. *World Psychiatry*, 18(3), 259–269. <https://doi.org/10.1002/wps.20656>

25. Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). The “what” and “why” of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry*, 11(4), 227–268. https://doi.org/10.1207/S15327965PLI1104_01
26. Frankl, V. E. (2006). *Man’s search for meaning*. Boston, MA: Beacon Press. (Original work published 1946)
27. Heckhausen, J., & Heckhausen, H. (2008). *Motivation and action* (2nd ed.). New York, NY: Cambridge University Press.
28. Hobfoll, S. E. (1989). Conservation of resources: A new attempt at conceptualizing stress. *American Psychologist*, 44(3), 513–524. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.44.3.513>
29. Janoff-Bulman, R. (1992). *Shattered assumptions: Towards a new psychology of trauma*. New York, NY: Free Press.
30. King, L. A., King, D. W., Fairbank, J. A., Keane, T. M., & Adams, G. A. (1998). Resilience–recovery factors in posttraumatic stress disorder among Vietnam veterans. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74(2), 420–434.
31. Litz, B. T., Stein, N., Delaney, E., Lebowitz, L., Nash, W. P., Silva, C., & Maguen, S. (2009). Moral injury and moral repair in war veterans. *Clinical Psychology Review*, 29(8), 695–706. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2009.08.003>
32. McAdams, D. P. (2001). The psychology of life stories. *Review of General Psychology*, 5(2), 100–122.
33. Park, C. L. (2010). Making sense of the meaning literature: An integrative review of meaning making and its effects on adjustment to stressful life events. *Psychological Bulletin*, 136(2), 257–301. <https://doi.org/10.1037/a0018301>
34. Pietrzak, R. H., Goldstein, R. B., Southwick, S. M., & Grant, B. F. (2011). Medical comorbidity of full and partial posttraumatic stress disorder in U.S. adults. *Psychosomatic Medicine*, 73(8), 697–707.
35. Rokeach, M. (1979). *Understanding human values: Individual and societal*. New York, NY: Free Press.

36. Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theory and empirical tests in 20 countries. *Advances in Experimental Social Psychology*, 25, 1–65. [https://doi.org/10.1016/S0065-2601\(08\)60281-6](https://doi.org/10.1016/S0065-2601(08)60281-6)
37. Schwartz, S. H. (2012). An overview of the Schwartz theory of basic values. *Online Readings in Psychology and Culture*, 2(1). <https://doi.org/10.9707/2307-0919.1116>
38. Schwartz, S. H., & Sagie, G. (2000). Value consensus and importance: A cross-national study. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 31(4), 465–497. <https://doi.org/10.1177/0022022100031004003>
39. Tedeschi, R. G., & Calhoun, L. G. (2004). Posttraumatic growth: Conceptual foundations and empirical evidence. *Psychological Inquiry*, 15(1), 1–18.
40. Van der Kolk, B. A. (2014). *The body keeps the score: Brain, mind, and body in the healing of trauma*. New York, NY: Viking.
41. Wong, P. T. P. (2012). *The human quest for meaning: Theories, research, and applications*. New York, NY: Routledge.
42. Yehuda, R., Hoge, C. W., McFarlane, A. C., Vermetten, E., Lanius, R. A., Nievergelt, C. M., Hobfoll, S. E., & Koenen, K. C. (2015). Post-traumatic stress disorder. *Nature Reviews Disease Primers*, 1, 15057. <https://doi.org/10.1038/nrdp.2015.57>